

Zneužívání sociálních dávek – sociální parazitismus

Andrea Pekařová, DiS.

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Andrea PEKAŘOVÁ, DiS.**
Osobní číslo: **H118228**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Zneužívání sociálních dávek – sociální parazitismus**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na charakteristiku a popis dávek, poskytovaných v rámci sociálního pojištění zaměstnancům a osobám samostatně výdělečně činným,
- na potvrzení hypotézy, že dávek sociálního pojištění je zneužíváno,
- na upozornění na tzv. "mezery v zákoně", umožňující výplatu sociálních dávek v souladu se zákonem, ale v rozporu s etickými pravidly,
- na dostatečné využití teoretických poznatků z odborné literatury a zkušeností, získaných z vlastní praxe na konkrétních kazuistikách.

Součástí práce bude výzkum, provedený technikou kazuistického charakteru.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.

Černá, J., Trinnerová, D., Vacík, A. Právo sociálního zabezpečení. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

Koldinská, K. Sociální právo. Praha: C. H. Beck, 2007.

Národní pojištění, měsíčník České správy sociálního zabezpečení.

Tomeš, I. Sociální správa. Praha: Portál, 2009.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Katedra práva a právní vědy

Datum zadání bakalářské práce:

11. listopadu 2013

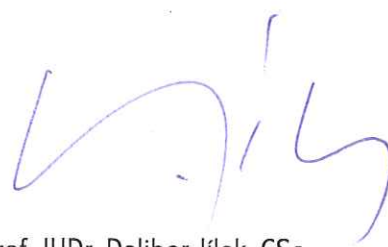
Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2014

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí ústavu

prof. JUDr. Dalibor Jílek, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

.....
ANDREA PEKAŘOVÁ
.....
Jméno, příjmení studenta

V Brně 14.2.2014

.....
Andrea Pekařová
.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou zneužívání dávek sociálního pojištění. Jedná se o dávky nemocenského a důchodového pojištění. Pozornost je věnována využívání mezer v příslušných zákonech. V práci je nejprve popsána historie a současnost sociálního pojištění, následně jsou blíže charakterizovány dávky nemocenského a důchodového pojištění. V další části práce je definován sociální parazitismus a možnosti preventivního působení sociální pedagogiky. V praktické části je prezentován výzkum, provedený formou studia několika kazuistik – modelových případů zneužití sociálních dávek. V práci je využito teoretických znalostí i poznatků z praxe.

Klíčová slova: sociální pojištění, nemocenské pojištění, důchodové pojištění, sociální zabezpečení, sociální dávky, sociální služby, sociální parazitismus, sociální pedagogika.

ABSTRACT

This thesis deals with the abuse of social insurance. It is a sickness and pension insurance. Attention is paid to exploit loopholes in the law. The thesis first describes the history and present social insurance, then they are further characterized by sickness and pension insurance. The next section is defined by social parasitism and options preventive effect of social pedagogy. In the practical part presents the research conducted by the study of several case studies – model cases of abuse of social benefits. The thesis used the theoretical knowledge and practical experience.

Keywords: social insurance, health insurance, pension insurance, social security, welfare, social services, social parasitism, social pedagogy.

Děkuji paní PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za pomoc a metodickou podporu při psaní bakalářské práce.

Dále děkuji své rodině, především mamince, která mi velmi pomohla, zejména mi dodávala maximální psychickou podporu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 CHARAKTERISTIKA A VÝVOJ SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ	11
1.1 DÁVKY NEMOCENSKÉHO POJIŠTĚNÍ ZAMĚSTNANCŮ	23
1.2 DÁVKY NEMOCENSKÉHO POJIŠTĚNÍ OSOB SAMOSTATNĚ VÝDĚLEČNĚ ČINNÝCH	29
1.3 DÁVKY DŮCHODOVÉHO POJIŠTĚNÍ	30
2 POJEM SOCIÁLNÍ PARAZITISMUS A JEHO PODOBY	36
2.1 PROJEVY SOCIÁLNÍHO PARAZITISMU	36
3 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA A JEJÍ PREVENTIVNÍ ÚLOHA	39
3.1 ODPOVĚDNOST JEDINCE ZA SVÉ JEDNÁNÍ	42
3.2 MOŽNÉ DŮVODY ZNEUŽÍVÁNÍ SOCIÁLNÍCH DÁVEK	48
3.3 JAK ZNEUŽÍVÁNÍ DÁVEK PŘEDEJÍT	53
II PRAKTICKÁ ČÁST	58
4 CÍL VÝZKUMU	59
4.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM	60
4.2 METODA SBĚRU DAT	62
4.3 CHARAKTERISTIKA PŘÍPADŮ ZNEUŽITÍ DÁVEK	62
4.4 DALŠÍ PŘÍPADY SOCIÁLNÍHO PARAZITISMU V NEMOCENSKÉM POJIŠTĚNÍ.....	78
5 VZTAH K SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE	81
6 VÝZKUM KAZUISTICKÉHO CHARAKTERU	84
6.1 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	84
6.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY A JEJICH VYHODNOCENÍ	85
ZÁVĚR	88
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	90
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	94

ÚVOD

Téma „Zneužívání sociálních dávek – sociální parazitismus“ jsem si pro zpracování bakalářské práce zvolila z důvodu, že má blízký vztah k mému profesnímu zařazení. Problematika sociálního pojištění a zneužívání sociálních dávek je mi svým obsahem velmi blízká. Téměř každý týden se z médií dozvídáme o nějakém případě zneužití dávek, někdy se jedná o vylákání dávky, což je trestným činem, někdy však jde o obcházení zákona, nebo využívání tzv. „mezer v zákoně“. Také toto počínání osob, účastných sociálního pojištění, má často velký finanční dopad na výplatu dávky a její výši.

Ve své práci se chci zabývat sociálním problémem zneužívání sociálních dávek, konkrétně pak dávek nemocenského a důchodového pojištění, což lze charakterizovat jako sociální parazitismus. Poznávacím problémem pro mou činnost bude zjistit, jakým způsobem dochází ke zneužívání sociálních dávek, jaká rizika plynou z tzv. „mezer v zákoně“, jaké jsou důsledky sociálního parazitismu. Pokusím se také určit, zda by se dalo nějakým způsobem zabránit sociálnímu parazitismu, tedy zabránit zneužívání sociálních dávek.

Žijeme v době zvyšující se nezaměstnanosti, snižující se životní úrovně středních a nižších vrstev obyvatelstva, zvětšujícího se rozdílu mezi lidmi s nadprůměrnými příjmy a lidmi s příjmy naopak hluboko pod hranicí průměru. Taková doba znesnadňuje život obyčejných lidí, kteří často musí lidově řečeno „počítat každou korunu“, aby dokázali zajistit alespoň základní potřeby své i svých blízkých. Mnohdy člověk při bližším seznámení se situací dotyčného *pojištěnce*¹ dokonce do jisté míry chápe, že se pokusil zneužít některou dávku sociálního pojištění. Stále se však jedná o postup v rozporu s dobrými mravy, který by měl být sankcionován.

Problém zneužívání sociálních dávek je v praxi obtížné zpracovat. Využívání tzv. „mezer v zákoně“ není trestným činem, obtížně se prokazuje, že poživatel dávek zamýšlel zneužít některého ustanovení zákona, či dokonce zamýšlel dávku neoprávněně vylákat.

Práce je rozdělena na dvě části – část teoretickou a část praktickou. V teoretické práci učiním charakteristiku a popis dávek, poskytovaných v rámci sociálního pojištění zaměstnancům a osobám samostatně výdělečně činným. V praktické části provedu výzkum, jehož

¹ §3 písm. a) zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, rozumí pojištěncem „*fyzickou osobu, která je účastna pojištění*“.

základním úkolem bude nalezení odpovědi na otázku, zda tzv. „mezery v zákoně“ vedou k sociálnímu parazitismu. Snahou zde bude potvrdit, že v systému sociálního pojištění existují možná rizika, vedoucí k jeho zneužívání. Za tímto účelem budu zjišťovat, zda dochází ke zneužívání sociálních dávek, jakými způsoby se tak děje, pokusím se odpovědět na otázku, zda je možné zabránit sociálnímu parazitismu, dále se pokusím najít jeho možné příčiny a důsledky v běžném životě osob, účastných sociálního pojištění. Na závěr se pokusím určit, jak by sociální pedagogika mohla přispět k odstranění sociálního parazitismu. Základem pro účely výzkumu bude kvalitativní metoda, provedena prostřednictvím zpracování kazuistik. Budou prezentovány modelové případy zneužití sociálních dávek s odkazem na příslušnou „mezeru v zákoně“, které bylo tímto jednáním využito. V teoretické části práce bude pozornost věnována zejména příslušným zákonům, v empirické části pak bude uvedeno několik modelových případů zneužití sociálních dávek a jejich analýza.

První až třetí kapitola jsou věnovány teoretické části práce, přičemž v první kapitole popisují vývoj sociálního pojištění a rozebírám dávky nemocenského a důchodového pojištění zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných. Druhá kapitola je věnována sociálnímu parazitismu, jeho projevům a příčinám. Ve třetí kapitole obracím pozornost k sociální pedagogice, její preventivní úloze v boji se sociálním parazitismem a tedy i zneužívání sociálních dávek. Čtvrtá a pátá kapitola práce představují praktickou část, konkrétně se ve čtvrté kapitole zabývám uskutečněným výzkumem, uvádím modelové případy zneužití sociálních dávek. Pátou kapitolu věnuji výsledkům výzkumu, vyhodnocení a interpretaci výsledků, odpovédím na výzkumné otázky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA A VÝVOJ SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ

Historie sociálního pojištění sahá do dávné minulosti. Jak se dočteme u Tomeše a kol., již antické Athény byly svědkem sdružování řemeslníků do svépomocných spolků. Taktéž svobodní občané římské říše zakládali vzájemnostní sdružení, která měla poskytovat prostředky na pohřeb aj. Do činnosti těchto spolků státní moc téměř nezasahovala. Prostředky byly získávány prostřednictvím přirozené solidarity mezi lidmi a rodinami.² Tehdy k sobě lidé měli daleko blíže, než v dnešní době, nebyli ovlivněni technickým pokrokem i vlastnosti dnešních občanů, jako je závist, soupeření, snaha žít na úkor druhých, byly tenkrát daleko vzácnější, než je tomu dnes.

K vytvoření historicky prvního systému přerozdělování, majícího za cíl solidaritu mezi bohatými a chudými občany, došlo na území starého Řecka ve formě reformy, jejíchž tvůrcem byl Solón.

Také na našem území sahají počátky systému sociálního pojištění do dávné minulosti. Ve středověku obchodníci a řemeslníci zakládali tovaryšské a cechovní spolky. Také panovníci, jak nám sděluje Koldinská, nezůstali k potřebám chudých a nemocných lhostejní: Marie Terezie vydala v roce 1771 penzijní normál pro vdovy a sirotky, její syn a následník Josef II. poté v roce 1781 vydal penzijní normál pro zaměstnance, kteří se stali práce neschopnými po alespoň deseti letech uspokojivé služby.³ Tím byl položen základ státního sociálního zaopatření na našem území. Až do poloviny 20. století se však omezuje pouze na státní úředníky a zaměstnance veřejné správy. Podle Koldinské lze taktéž konstatovat, že „v 19. století došlo k položení základů moderní koncepce sociálního práva, ze které vycházíme dnes.“⁴

Jako hlavní protagonista sociálního pojištění bývá označován Otto von Bismarck - německý státník, jehož působnost spadá do 19. století.⁵ Na území Rakousko – Uherska zavedl moderní systém sociálního pojištění ministerský předseda Eduard Taaffe. Chtěl zavést povinný systém sociálního pojištění přinejmenším pro nejvíce sociálně ohrožené skupiny obyvatelstva. Bylo zavedeno úrazové pojištění (zákon č. 1/1888 ř. z., o pojišťování dělníků

² Srov. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009, s. 47 - 49

³ Srov. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 7

⁴ KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 8

⁵ Srov. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009, s. 51

pro případ úrazu), dále nemocenské pojištění (zákon č. 33/1888 ř. z., o pojišťování dělníků pro případ nemoci), penzijní pojištění (zákon č. 1/1907 ř. z., o penzijním pojištění zřízenců soukromých a některých zřízenců ve službách veřejných).

Tomeš a kol. přidává další fakta, totiž, že významný mezník v péči o potřebné představuje fond, jenž byl na počátku 20. století zřízen císařem Františkem Josefem I. Tento fond měl poskytovat podporu chudým rodinám a opuštěným dětem.⁶ Podle Krebse a kol. byla potřeba vytvoření systému sociálního pojištění spojena s průmyslovým rozvojem, jenž s sebou přinášel rizikové situace a jednotlivec již nebyl schopen sám nést důsledky sociálních událostí. Proto mu byla státem nabídnuta možnost odložit část svých výdělků na krytí možné budoucí sociální události formou sociálního pojištění.⁷ Jak dodávají Černá, Trinnerová a Vacík, hovoříme zde o pojmu „sociální riziko“, pod nímž lze chápat sociální událost nebo příhodu, se kterými právní systém spojuje určitá práva a povinnosti, jež mohou tuto událost nebo příhodu zmírnit, vyřešit nebo dokonce jí předejít, přičemž nejvýznamnějšími sociálními událostmi zde jsou úraz, nemoc, stáří, invalidita, narození dítěte, smrt.⁸ Tyto události se týkají prakticky všech lidí, neboť každého mohou potkat, aniž by na ně byl zvlášť připraven. Proto je nutno s nimi počítat jednak v soukromí, jednak v právním řádu.

Do první světové války byla naše země, jakožto součást Rakousko – Uherska, vázána právními předpisy tohoto mocného soustátí. Po vzniku samostatného Československa došlo k reformě sociálního pojištění v podobě přijetí zákona č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Řečeno slovy Koldinské - „*hlavním přínosem tohoto skvěle připravovaného právního předpisu bylo spojení nemocenského a důchodového pojištění v jednom předpisu a otevření tohoto nově vzniklého systému sociálního pojištění široké veřejnosti.*“⁹ Pro státní zaměstnance byl poté zaveden zvláštní systém nemocenského pojištění v podobě zákona č. 221/1925 Sb. z. a n., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců. Další zvláštní právní předpis byl vydán později - zákon

⁶ Srov. TOMĚŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009, s. 49

⁷ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 175 - 177

⁸ Srov. ČERNÁ, J., D. TRINNEROVÁ a A. VACÍK. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 13

⁹ KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 13

č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.¹⁰

Po druhé světové válce byl vydán na svou dobu velmi pokrokový zákon č. 99/1948 Sb. z. a n., o národním pojištění, jenž se nesmazatelně zapsal do historie tím, že sjednotil dosud stále roztržštěnou právní úpravu sociálního pojištění v jedinou právní normu. To představovalo významné posílení právní jistoty.¹¹

V roce 1956 došlo k oddělení sociálního zabezpečení od nemocenského pojištění, v podobě zákona č. 55/1956 Sb. z., o sociálním zabezpečení. Nemocenské pojištění pak nově upravoval zákon č. 54/1956 Sb. z., o nemocenském pojištění zaměstnanců.

Po roce 1989 docházelo k velikým politickým i společenským změnám, jejichž součástí byly i sociální reformy. S pádem komunistického režimu došlo k obrovskému boomeru soukromého podnikání, byly zakládány soukromé organizace nejrůznějšího zaměření, ovšem často bohužel s minimálními znalostmi managementu, řízení lidských zdrojů a hospodaření s financemi. Další důležité změny následovaly v polovině 90. let. Mohli bychom zde citovat slova Večeři: „*Cílem naší nové koncepce sociálního pojištění je zejména zvýšit odpovědnost organizací za své zaměstnance a občanů za svou budoucnost, promítnout do sociálního pojištění princip zásluhovosti jako výraz zhodnocení celoživotního přičinění.*“¹² Potůček doplňuje, že v devadesátých letech došlo k sociální reformě, jejímž výsledkem byl vznik tří pilířů sociálního zabezpečení, a to:

- sociálního pojištění (jež má občany zabezpečovat v životních situacích, jako je invalidita, nemoc, stáří),
- státní sociální podpory (jež poskytuje občanům pomoc v sociálních situacích, na které se nelze předem připravit – narození dítěte, jeho výchova, sociální prevence, smrt),

¹⁰ Srov. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 15

¹¹ Srov. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 16

¹² VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993, s. 83

- sociální pomoci (jež představuje pomoc v okamžiku sociální či hmotné nouze, kdy se jedinec o sebe není schopen sám postarat – zajištění životního minima, sociální péče).¹³

Dávky sociálního pojištění představují prostředky ke zlepšení sociálního postavení občanů, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci. Podle Galvase a Gregorové, řeší sociální pojištění sociální situace, na které se jedinec může dopředu připravit tím, že si odloží část svých finančních prostředků na pozdější řešení konkrétní sociální situace.¹⁴ Přitom se sociální pojištění týká ztráty zaměstnání, ztráty zdraví, ztráty pracovní schopnosti, nemoci z povolání a ztráty výdělečné schopnosti apod.

Dá se tedy shrnout, že sociální pojištění je založeno na principu celospolečenské solidarity, kdy občané do systému odevzdávají část svých příjmů a tím se „pojišťují“ pro případ budoucí „pojistné“ události. Jakmile se občan ocitne v určité sociální situaci, bude mít pak nárok na plnění ze systému pojištění, na dávky či služby. Koldinská informuje, že dávkami (latinsky „dare“) jsou míněna hmotná plnění, přičemž mohou být peněžního nebo věcného charakteru, zatímco službami (latinsky „facere“) rozumíme plnění charakteru nehmotného.¹⁵ Galvas a Gregorová doplňují, že ze strany orgánu sociálního pojištění je vždy nezbytné volit takovou formu dávky nebo služby, jež nejlépe uspokojí konkrétní potřebu žadatele. Přitom charakter poskytnuté dávky závisí na cíli, jenž je poskytnutím dávky sledován. Dávky tedy mohou být náhradou příjmu (např. v případě nemocenské nebo důchodu), mohou být i doplňkem příjmu (např. v případě narození dítěte), dále vyrovnáním nějakého handicapu (např. v případě zvyšování důchodů v minimální výši).¹⁶ O služby se jedná v případě určitého konání ve prospěch osoby, jež se nachází v situaci, kdy potřebuje pomoci s výkonem konkrétní činnosti, nebo vyřešením konkrétního problému. Podle Tomeše se sociální služby poskytují v případě, kdy budou sociálně efektivnější, než peněžní dávky, přičemž zde není hlavním hlediskem efektivnost ekonomická, neboť poskytování služeb je v praxi daleko méně ekonomické, než poskytování sociálních dávek.¹⁷ Potůček

¹³ Srov. POTŮČEK, M. *Křižovatky české sociální reformy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 97

¹⁴ Srov. GALVAS, M. a Z. GREGOROVÁ. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2005, s. 38

¹⁵ Srov. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 21 - 22

¹⁶ Srov. GALVAS, M. a Z. GREGOROVÁ. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2005, s. 97 - 98

¹⁷ Srov. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vydání první. Praha: Portál, 2010, s. 38

k uvedenému dodává, že peněžité dávky je možno charakterizovat jako finanční částky, jež jsou vypláceny na základě nároku – např. starobní důchod, invalidní důchod, dávky nemocenského pojištění, nebo může být nárok na dávku podmíněn podáním žádosti o dávku a následně rozhodnutím příslušného úřadu – např. příspěvek na koupi motorového vozidla, přídatky na děti. Dále Potůček shrnuje, že finanční dávky mohou být poskytovány jednorázově – jedná se např. o porodné, nebo může jít o dávky opakující se – zde lze uvést např. rodičovský příspěvek.¹⁸ Krebs a kol. dodává, že na konstrukci dávky se mohou podílet různé komponenty, jako je věcný obsah dávky, okruh příjemců, výše dávky, doba poskytování dávky, změny ve výši, době a příjemci dávky, zánik dávky.¹⁹

Principem pojištění v širokém slova smyslu je, že se člověk pojistí proti nějaké události. Jak píše Černá, Trinnerová a Vacík, tyto události mohou být buď krátkodobé – takovou událostí je například nemoc, ošetřování jiné osoby, mateřství, nebo mohou nastat události dlouhodobého charakteru – zde lze uvést například invaliditu, stáří, osiřeni, ovdověni.²⁰ Některé pojištění je ze zákona povinné (například zdravotní pojištění), k jinému se občan může přihlásit dobrovolně – takové je například pojištění domácnosti, nemovitosti, automobilu, pojištění na cestách, pojištění odpovědnosti za škody a jiné. V případě, že nastane pojistná událost, může občan po dotyčné pojišťovně požadovat plnění. Přitom si v dnešní době lze vybrat z široké nabídky pojišťoven nejrůznějšího charakteru.

Tomeš konstatuje, že základními prvky sociálního pojištění jsou:

- zákonem daná povinnost pojistit se,
- zákonné stanovení závazného okruhu plátců pojistného,
- zákonem daná výše pojistného,
- zákonem daný způsob správy zaplaceného pojistného,
- zákonem stanovený rozsah a podmínky vzniku, trvání a zániku nároků.²¹

¹⁸ Srov. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 259

¹⁹ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 190

²⁰ Srov. ČERNÁ, J., D. TRINNEROVÁ a A. VACÍK. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 16

²¹ Srov. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vydání první. Praha: Portál, 2010, s. 36

Sociální pojištění je součástí sociální ochrany, realizovanou dávkami a službami, jež zlepšují sociální postavení osob a rodin, kterým hrozí nepříznivá sociální situace, nebo k této situaci již došlo.²² Jak dodává Krebs a kol., nejvýznamnější funkcí sociálního pojištění je ochrana jedince nebo skupiny před vznikem a negativním dopadem sociálních událostí. V podstatě tedy jde o odstranění nebo alespoň zmírnění negativních důsledků konkrétních událostí, přičemž hlavním cílem je zajištění důstojných životních podmínek pro všechny občany a zajistit jim taktéž rovné šance – v pracovním uplatnění, v zařazení do společnosti apod.²³

Sociální pojištění by mělo zajistit určitou životní úroveň občanů, nacházejících se v nepříznivých sociálních situacích, způsobených takovými sociálními událostmi, jako je nemoc, mateřství, úraz, invalidita, stáří. Jak bude popsáno dále, je pro některé osoby povinné, některé se k němu mohou přihlásit dobrovolně. Koldinská konstatuje, že „základním principem sociálního pojištění je, že občan přispívá do systému na základě celospolečenské solidarity pro případ, že v budoucnosti nastane určitá „pojistná“ událost, při které bude občan mít vůči systému sociálního pojištění nárok na zabezpečení ve formě dávek, nahrazujících ušlý příjem či úhrad za finančně náročné úkony.“²⁴ Tomeš a kol. dodává, že v rámci systému sociálního pojištění jsou provozovány soustavy:

- důchodového pojištění,
- penzijního připojištění,
- nemocenského pojištění,
- zdravotního pojištění,
- pojištění v nezaměstnanosti
- úrazového pojištění.²⁵

V posledních letech dochází dle Potůčka k propadu příjmů státu, což má vliv na stabilitu sociálního pojištění, na druhé straně ovšem roste potřeba finančních prostředků, jež jsou ze systému čerpány. Dochází k nárůstu nezaměstnanosti a tím i zvyšujícímu se počtu sociálně

²² Srov. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 21

²³ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 58 - 59

²⁴ KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 24

²⁵ Srov. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009, s. 65 - 66

potřebných osob.²⁶ Krebs a kol. dodává, že v mnoha postkomunistických zemích, včetně ČR, dochází k posílení role nestátních a netržních subjektů.²⁷ Úlevou státnímu rozpočtu by zde mohlo být zavedení tzv. druhého pilíře důchodového pojištění – důchodového spoření, k němuž došlo s účinností od 1.1.2013 podle zákona č. 426/2011 Sb. z., o důchodovém spoření. Občané si touto formou mohou zcela dobrovolně spořit na důchod. Až čas však ukáže, zda se jedná o skutečně efektivní záležitost. Podle názoru odborníků je vstup do tzv. II. pilíře výhodný pro přibližně 50% pojištěnců, nehledě na věk, v němž vstoupí do systému. Výhodnější je obecně pro muže (neboť jejich mzdy jsou v průměru vyšší, než mzdy žen) a pro osoby s příjmy, pohybujícími se v nadprůměrné výši. Faktory jako doba placení pojistného, počet náhradních dob pojištění, doba pojištění apod. nemají na výhodnost spoření významnější vliv.²⁸

Zákon č. 426/2011 Sb. z., o důchodovém spoření, rozumí důchodovým spořením shromažďování příspěvků účastníka spoření, jež je odváděno do důchodových fondů. Tyto fondy jsou obhospodařovány penzijními společnostmi. Účastníkem tohoto spoření může být každá fyzická osoba starší 18 let, jež uzavře s některou penzijní společností smlouvu o tomto důchodovém spoření.²⁹

Keller se domnívá, že není šťastným krokem, že důchodové spoření nabízí privátní penzijní společnosti. Budou tak odčerpány stovky miliard korun do soukromých fondů, zatímco by tyto finanční prostředky mohly napomoci v řešení krize státního důchodového systému. V státním systému důchodového pojištění tak nastane snížení příjmů, jejichž deficit bude muset být řešen zvýšením daní a pojistného občanů. Konečný důsledek bude tedy trojí zatížení občanů – jednak si budou spořit dobrovolně v rámci penzijního spoření, jednak povinně v důchodovém pojištění z výdělečné činnosti, jednak dojde ke zvýšení daně z přidané hodnoty potravin, léků apod., aby se vyrovnal schodek ve státním rozpočtu, způsobený odvodem značného množství finančních prostředků do soukromých penzijních fondů.³⁰

²⁶ Srov. POTUČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 255

²⁷ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 52

²⁸ Srov. Národní pojištění č. 12/2012, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 7

²⁹ Srov. § 1 – 2 zákona č. 426/2011 Sb. z., o důchodovém spoření, v platném znění.

³⁰ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 105 - 106

Realizovaná reforma penzijního systému tedy z dlouhodobého hlediska nepřinese zlepšení finanční situace ani státu, ani seniorů, neboť zatímco by měl státní systém důchodového pojištění minimalizovat rizika rozšiřování chudoby seniorů, dojde k oslabení tohoto systému tím, že prostředky občanů budou odváděny do soukromých penzijních fondů s pochybnou návratností. Přestože tak bude státní systém důchodového pojištění oslaben, i po proběhnutí reformy bude asi 90% státem přiznaných starobních důchodů financováno z tohoto systému.³¹

Systém sociálního pojištění může být realizován prostřednictvím financování buď průběžného, nebo fondového. V případě průběžného financování se příspěvky, vybrané v daném období, použijí na výplatu dávek v tomto období. Potůček vysvětluje, že de facto ekonomicky aktivní občané přispívají částí svých příjmů na osoby, jež jsou již v důchodu. Oproti tomu je ve fondovém financování kladen důraz na solidaritu mezi občany. Vybrané pojistné se v tomto případě odvádí do fondu, z něhož se pak vyplácejí dávky.³² Černá, Trinnerová a Vacík k uvedenému dodávají, že u nás je uplatňován jako základní princip financování průběžný, zatímco princip financování fondový (neboli kapitálový) se využívá jako systém připojišťovací nebo doplňkový.³³ Například sociální pojištění je realizováno na základě financování průběžného, zatímco penzijní připojištění, k němuž se lidé mohou dobrovolně přihlásit, se děje prostřednictvím financování fondového.

Keller se domnívá, že zvyšující se poměr starších osob vůči občanům ekonomicky aktivním působí krizi současného důchodového systému a vyvolává potřebu posílit fondový důchodový systém. S tím však bude nevyhnutelně spojeno zvýšené finanční zatížení dnešních dvacetiletých a třicetiletých pojištěnců, neboť budou nuceni si spořit i v soukromých nebo podnikových fondech, aby dosáhli v důchodovém věku přiměřené výše důchodu. Tím se ovšem sníží jejich kupní síla, což způsobí další mezigenerační konflikty. Dále se v dnešní době rodí stále méně dětí, neboť každé dítě způsobuje snížení životní úrovně pojištěnců a tím tedy i nemožnost spořit si více na důchod.³⁴ To vše má neblahé důsledky pro

³¹ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 114

³² Srov. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 261

³³ Srov. ČERNÁ, J., D. TRINNEROVÁ a A. VACÍK. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 34

³⁴ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 31

sociální solidaritu v rámci sociálního pojištění, pro přispívání do důchodového systému apod.

Do systému sociální správy přispívá stát, obce a kraje, zaměstnavatelé, občané, nestátní organizace.³⁵ Role státu v sociálním pojištění je nezastupitelná, neboť je to právě stát, kdo vydává zákony, na základě kterých je pojištění realizováno a které také musí všichni účastníci systému pojištění dodržovat, dále má možnost vynucovat plnění, poskytovat ochranu těm, jež ji potřebují a nemůže se o ně postarat nikdo jiný, například příbuzný, blízká osoba apod.³⁶

V systému sociálního pojištění je uplatňován princip sociální spravedlnosti a sociální solidarity. Jak vysvětluje Krebs a kol., spravedlnost má být protikladem křivdě a bezpráví, je dána mezilidskými vztahy a pravidly, na základě kterých se ve společnosti rozděluje bohatství a příjmy, základem sociální spravedlnosti by měly být myšlenky dobra a humanismu. Dále Krebs a kol. doplňuje, že se jedná o pojem velmi relativní, jelikož sociální spravedlnost je třeba posuzovat podle konkrétních společenských situací. Sociální solidaritu dělí tito odborníci na solidaritu dobrovolnou, spontánní a solidaritu nedobrovolnou, vynucenou, přičemž cennější a účinnější je samozřejmě ta dobrovolná. Solidaritu jako takovou přitom Krebs a kol. chápe jako vzdání se některých svých příjmů a požitků ve prospěch druhého. Solidarita dobrovolná, spontánní je charakteristická například pro charitativní činnost, zatímco solidarita vynucená, nedobrovolná je vynucena státem ve formě povinnosti platit daně a pojistné.³⁷ Podle Tomeše posiluje sociální solidarita společenskou soudržnost, neboť projevem sociální solidarity je snaha o pomoc a podporu mezi lidmi navzájem.³⁸ Dále lze podle tohoto autora rozlišit sociální solidaritu individuální – tedy mezi jednotlivci, solidaritu skupinovou – uplatňující se uvnitř skupin, a společenskou solidaritu, jejímž projevem je pomoc nebo podpora celé společnosti konkrétnímu potřebnému jedinci nebo skupině. Taktéž lze rozlišit solidaritu přirozenou (vyplývající ze společenského konsenzu), nepřirozenou (jedná se např. o umělé politické zásahy – ve volbách apod.), produk-

³⁵ Srov. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009, s. 157

³⁶ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 74 - 94

³⁷ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 27 - 35

³⁸ Srov. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vydání první. Praha: Portál, 2010, s. 41

tivní (vedoucí k posílení sociální rovnováhy uvnitř společnosti) a kontraproduktivní (ve svých důsledcích vyvolávající další sociální problémy).³⁹

Keller na téma sociální solidarita píše, že je jedním z hlavních předpokladů života společnosti, je základem její existence. S modernizací společnosti dochází k rozkladu solidarity především působením státní moci a trhu – s trhem souvisí vznik šedé ekonomiky, státní moc se pak snaží kontrolovat život občanů. Velký rozklad mechanismů společenské solidarity pak přišel v polovině 19. století s počátkem industrializace. Tehdy se začíná rozvíjet uměle budovaná společenská solidarita, projevující se formou almužen a charity.⁴⁰

V České republice je uplatňován princip sociálního pojištění, které je financováno prostřednictvím příspěvků a souvisí přitom se zaměstnáním – jedná se o tzv. Bismarckovský typ modelu sociální ochrany. Krebs a kol. k Bismarckovu pojistnému systému dodává, že konstrukce výpočtu dávek je každoročně upravována s ohledem na růst mezd, vyplácené důchody se každý rok přepočítávají a valorizují.⁴¹ Přitom platí, že systém se stará o všechny obyvatele státu, především pak jsou zaopatřeni lidé, kteří se ocitnou v nouzi. Černá, Trinnerová a Vacík doplňují, že základní myšlenkou je zde dodržování sociální spravedlnosti, což se v praxi děje formou rozdělování prostředků, shromážděných státem, mezi občany.⁴² Systémem sociálního pojištění je zabezpečena nezbytná výše životního minima. Hranici životního minima určuje stát, přičemž je životní minimum stanoveno jednak na osobu, jednak na domácnost. Ne každý občan je ale schopen s částkou životního minima zabezpečit potřeby své a svých blízkých.

V praxi se však lze setkat s jistými nedostatky sociální spravedlnosti, zejména v oblasti sociální pomoci. Podobně jako v ostatních zemích EU musí i naše země řešit problémy demografického charakteru – zejména stárnutí společnosti, což s sebou přináší i vyšší náklady na zdravotní péči a samozřejmě důchodové pojištění.⁴³ Keller k uvedenému doplňuje, že dnešní důchodci pobírají nejvyšší důchody v historii, zatímco ti, kteří na ně formou

³⁹ Srov. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vydání první. Praha: Portál, 2010, s. 185

⁴⁰ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 91

⁴¹ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 200 - 204

⁴² Srov. ČERNÁ, J., D. TRINNEROVÁ a A. VACÍK. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 29

⁴³ Srov. BRDEK, M. a H. JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1998, s. 290 - 292

organizované solidarity přispívají, se v budoucnu dočkají penze výrazně nižší, neboť populace stárne a tedy na budoucí důchodce bude přispívat daleko méně pracujících.⁴⁴ Jak píše Krebs a kol., ve struktuře všech sociálních příjmů jsou nejvíce zastoupeny dávky důchodového pojištění – asi 73%, dále pak dávky státní sociální podpory – asi 13%, následují dávky nemocenského pojištění – asi 8%, poté dávky sociální pomoci – asi 4% a nakonec dávky v nezaměstnanosti – asi 2%.⁴⁵

Důležitým mezníkem v oblasti sociálního pojištění se stal rok 2006, kdy byly přijaty zákony:

- o sociálních službách,
- o úrazovém pojištění,
- o pomoci v hmotné nouzi,
- o nemocenském pojištění,
- zákoník práce.⁴⁶

Účinnost zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, nastala až dnem 1.1.2009. Jednou z nejvýznamnějších změn, jež s sebou tento zákon přinesl, je skutečnost, že nemocenské již práce neschopným zaměstnancům nenáleží od prvního dne neschopnosti nebo karantény, ale až po uplynutí určitého období. V prvních dnech dočasné pracovní neschopnosti nebo karantény již není finanční zabezpečení účastníků nemocenského pojištění zajištěno ze systému nemocenského pojištění, ale z prostředků zaměstnavatele, popřípadě z jiných zdrojů.⁴⁷ Účelem zákonodárce zde bylo zamezit zneužívání nemocenského zaměstnanci i zaměstnavateli. Zaměstnanci tedy podle výše uvedeného zákona v době prvních 14 kalendářních dnů dočasné pracovní neschopnosti nebo karantény náleží náhrada mzdy, jež je mu poskytována zaměstnavatelem. Nemocenské, jež vyplácí Česká správa sociálního zabezpečení, pak náleží od 15. kalendářního dne dočasné pracovní neschopnosti nebo karantény. „*Zákonem č. 347/2010 Sb. z., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, se s účinností*

⁴⁴ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 94

⁴⁵ Srov. BRDEK, M. a H. JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1998, s. 69

⁴⁶ Srov. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 20

⁴⁷ Srov. KODRNOVÁ, J. a Z. SCHMIED. *Náhrada mzdy a nemocenské zaměstnance při dočasné pracovní neschopnosti nebo karanténě*. 3. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., 2011, s. 54

od 1. ledna 2011 dočasně do 31. prosince 2013 prodlužuje toto období na 21 kalendářních dnů, a nemocenské proto bude náležet teprve od 22. kalendářního dne.“⁴⁸ Náhradu mzdy poskytuje zaměstnavatel zaměstnanci jen za dny, ve kterých mu byla nařízena směna, tedy dny, ve kterých měl vykonávat práci. Přitom platí, že při karanténě zaměstnanci náleží náhrada mzdy již od prvního pracovního dne, zatímco při dočasné pracovní neschopnosti náhrada mzdy za první 3 dny nepřísluší. „Jde o tzv. karenční dobu.“⁴⁹

Oproti předchozí právní úpravě došlo v rámci nového systému nemocenského pojištění ke zhoršení situace pojištěnců, neboť, jak je uvedeno výše, náhrada mzdy při pracovní neschopnosti se vyplácí až od 4. dne nemoci, dále byl zaveden poplatek při návštěvě lékaře, pacienti si musí platit za výdej léků, jejichž cena se také zvýšila, také pobyt v nemocnici je zpoplatněn.⁵⁰ Na první pohled by se tak mohlo zdát, že zákonodárce učinil vše proto, aby dávky nemocenského pojištění nebylo zneužíváno, neboť veškeré služby, poskytované v souvislosti s nemocí, byly výrazně zdraženy. Ve skutečnosti však na zdražování doplatili jen ti opravdu nemocní lidé, ti, kdo chtějí systému využívat ve svůj prospěch, si vždy najdou možnost, či „mezeru“, díky níž neplatí poplatky, mají nárok na bezplatné ošetření, získají příspěvky na léky apod.

Dávky nemocenského pojištění a důchodového pojištění vyplácí Česká správa sociálního zabezpečení. Tato organizace byla zřízena s účinností od 1. září 1990. Jedná se o organizační složku státu, samostatnou rozpočtovou organizaci, jež je podřízena Ministerstvu práce a sociálních věcí. Na vlastních stránkách České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) se dočteme, že „strukturu ČSSZ tvoří ústředí ČSSZ, (regionální) pracoviště ČSSZ, okresní správy sociálního zabezpečení, Pražská správa sociálního zabezpečení a Městská správa sociálního zabezpečení Brno a jejich územní pracoviště.“⁵¹ Působnost České správy sociálního zabezpečení spadá do oblasti sociálního zabezpečení – tedy důchodového a nemocenského pojištění – a lékařské posudkové služby. „Kompetence ČSSZ jsou upraveny zákonem ČNR č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění

⁴⁸ KODRNOVÁ, J. a Z. SCHMIED. *Náhrada mzdy a nemocenské zaměstnance při dočasné pracovní neschopnosti nebo karanténě*. 3. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., 2011, s. 54

⁴⁹ KODRNOVÁ, J. a Z. SCHMIED. *Náhrada mzdy a nemocenské zaměstnance při dočasné pracovní neschopnosti nebo karanténě*. 3. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., 2011, s. 58

⁵⁰ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 105

⁵¹ Profil organizace [online, cit. 2013-07-01, 10:05 SEČ]. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>

pozdějších předpisů.⁵² ČSSZ rozhoduje o dávkách důchodového pojištění, o odvolání proti rozhodnutí OSSZ, o odstranění tvrdosti, řídí a kontroluje činnost OSSZ, vydává zákony předepsané tiskopisy apod.⁵³ OSSZ zajišťují podklady pro rozhodnutí ČSSZ, potřebné pro rozhodnutí o dávkách důchodového pojištění, kontrolují plnění povinností zaměstnavatelů a občanů v sociálním zabezpečení, vybírají pojistné na sociální zabezpečení, posuzují zdravotní stav žadatelů o důchod, poskytují peněžité dávky zaměstnancům, jejichž zaměstnavatel zanikl apod.⁵⁴

1.1 Dávky nemocenského pojištění zaměstnanců

Jak píše Galvas a Gregorová, je ekonomické zabezpečení v rámci nemocenského pojištění určeno těm občanům, jež jsou jinak zajištěni příjmem z výdělečné činnosti, ale z této jsou dočasně vyřazeni. Toto ekonomické zabezpečení je poskytováno formou peněžitých dávek.⁵⁵

Z pojištění se poskytují tyto dávky:

- a) Nemocenské,
- b) Peněžitá pomoc v mateřství,
- c) Ošetřovné,
- d) Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.⁵⁶

Zaměstnanci jsou účastni pojištění v případě, že:

- vykonávají zaměstnání (přičemž je nutno, aby toto zaměstnání bylo vykonáváno na území České republiky),
- započitatelný příjem ze zaměstnání za kalendářní měsíc činí alespoň částku rozhodného příjmu, přičemž výše tohoto rozhodného příjmu je zákonem stanovena na 2.500,- Kč.⁵⁷

⁵² Profil organizace [online, cit. 2013-07-01, 10:05 SEČ]. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>

⁵³ Srov. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009, s. 247

⁵⁴ Srov. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009, s. 183

⁵⁵ Srov. GALVAS, M. a Z. GREGOROVÁ. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2005, s. 119

⁵⁶ § 4 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁷ Srov. § 6 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Pojištění při zaměstnání malého rozsahu:

Zaměstnáním malého rozsahu rozumíme takové zaměstnání, v němž sjednaná částka započitatelného příjmu je nižší než rozhodný příjem, případně započitatelný příjem nebyl sjednán vůbec. V takovém zaměstnání je zaměstnanec pojištěn pouze v kalendářních měsících, ve kterých jeho započitatelný příjem dosáhl výše rozhodného příjmu.⁵⁸

Pojištění zaměstnanců, zaměstnaných na základě dohody o provedení práce:

Zaměstnanci, jež pro zaměstnavatele vykonávají práci mimo klasický pracovní poměr, konkrétně pak na základě dohody o provedení práce, jsou účastni nemocenského pojištění v případě, že je jejich započitatelný příjem za kalendářní měsíc vyšší než částka 10.000,- Kč.⁵⁹

Nemocenské

Na nemocenské má dle zákona nárok pojištěnec, jenž byl uznán dočasně práce neschopným, nebo jemuž byla nařízena karanténa podle zvláštního právního předpisu, přičemž musí být splněna podmínka, že dočasná pracovní neschopnost nebo nařízená karanténa trvá déle než 14 kalendářních dní a v období od 1. ledna 2012 do 31. prosince 2013 déle než 21 kalendářních dní.⁶⁰ Nemocenské je podle Galvase a Gregorové poskytováno pojištěným občanům, jež nejsou v důsledku nemoci, úrazu nebo karantény schopni dočasně vykonávat práci, přičemž se předpokládá, že v dohledné době se tato schopnost obnoví a tito občané budou opět moci vykonávat výdělečnou činnost.⁶¹

Zákon nepřiznává nárok na nemocenské pojištění, jenž si dočasnou pracovní neschopnost úmyslně přivodil, nebo pojištěnci, jenž se stal dočasně práce neschopným nebo mu byla nařízena karanténa v době útěku z místa vazby, popřípadě v době útěku odsouzeného z místa výkonu trestu odnětí svobody a v případě výkonu zabezpečovací detence i v době útěku osoby z místa výkonu zabezpečovací detence.⁶²

⁵⁸ Srov. § 7 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁹ Srov. § 7a zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁰ Srov. § 23 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶¹ Srov. GALVAS, M. a Z. GREGOROVÁ. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2005, s. 119

⁶² Srov. § 25 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Podpůrčí doba – tedy doba, po kterou trvá nárok na výplatu dávky – začíná u nemocenského 15. kalendářním dnem trvání dočasné pracovní neschopnosti nebo nařízené karantény. Končí dnem, jímž končí dočasná pracovní neschopnost, popřípadě nařízená karanténa, ne však déle než 380 kalendářních dnů.⁶³ Po uplynutí doby 380 kalendářních dnů lze na základě žádosti pojištěnce nemocenské dále vyplácet po dobu stanovenou rozhodnutím orgánu nemocenského pojištění, k čemuž je třeba vyjádření lékaře orgánu nemocenského pojištění, jenž vyplácí nemocenské, ale pouze pokud lze očekávat, že v krátké době nabude pojištěnec opět pracovní schopnost. Prodloužení výplaty nemocenského pojištění lze učinit několikrát, vždy nejdéle na 3 měsíce, celkem lze prodloužit výplatu nemocenského až na dobu 350 kalendářních dnů od uplynutí podpůrčí doby.⁶⁴

Poživateli starobního důchodu, který je zároveň zaměstnancem, nebo poživateli invalidního důchodu pro invaliditu 3. stupně se nemocenské vyplácí po dobu nejvýše 63 kalendářních dnů, výplata však končí nejpozději dnem skončení pojištěné činnosti.⁶⁵

Výplata nemocenského náleží rovněž v tzv. **ochranné lhůtě**, jejímž účelem je zajistit zaměstnance i po skončení pojištění, v případě, že u něho dojde ke vzniku dočasné pracovní neschopnosti a současně v případě, že nenastoupí do nového zaměstnání. Délka ochranné lhůty je 7 kalendářních dnů po dni, kdy došlo ke skončení zaměstnání. V případě např. starobního důchodce však ochranná lhůta neplyne.

*„Výše nemocenského za kalendářní den činí 60% denního vyměřovacího základu“.*⁶⁶

Částka denního vyměřovacího základu přitom podléhá redukcí:

- do částky 863,- Kč se počítá 90 %,
- z částky nad 863,- Kč do 1.295,- Kč se počítá 60 %,
- z částky nad 1.295,- Kč do 2.589,- Kč se počítá 30 %,
- k částce nad 2.589,- Kč se nepřihlíží.⁶⁷

Redukční hranice se každý kalendářní rok navyšují. Duková, Duka a Kohoutová informují:

*„Výši tří redukčních hranic, platných od 1. ledna kalendářního roku, vyhláší Ministerstvo práce a sociálních věcí formou Sdělení ve Sbírce zákonů.“*⁶⁸

⁶³ Srov. § 26 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁴ Srov. § 27 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁵ Srov. *Nemocenské pojištění v roce 2013* [online, cit. 2013-06-27, 15:02 SEČ]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/7>

⁶⁶ § 29 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁷ Srov. *Národní pojištění č. 5/2013*, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 42

Denní vyměřovací základ zaměstnance představuje úhrn příjmů za jednotlivé měsíce v období 12 měsíců, jež předcházejí měsíci, ve kterém došlo ke vzniku dočasné pracovní neschopnosti, přičemž se tento úhrn příjmů dále dělí počtem kalendářních dnů, které na toto rozhodné období připadají.⁶⁹ Dále zákon č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, uvádí, že jestliže si pojištěnec přivodil dočasnou pracovní neschopnost zaviněnou účastí ve rvačce, nebo jako bezprostřední následek své opilosti či zneužití omamných nebo psychotropních látek, nebo při spáchání úmyslného trestného činu nebo úmyslně zaviněného přeštku, v tom případě činí výše nemocenského za kalendářní den pouze 50% výše nemocenského.⁷⁰

V případě, že pojištěnec porušil režim dočasně práce neschopného, lze nemocenské krátit nebo zcela odejmout. Přitom není v zákoně výslovně upraven způsob krácení, lze tedy nemocenské krátit například o 30% za kalendářní den, nebo krátit o pevnou částku. „*Krátit nebo odejmout nemocenské lze i v případě, že nemocenské již bylo vyplaceno; zpětně lze nemocenské krátit nebo odejmout jen ke dni porušení režimu dočasně práce neschopného pojištěnce.*“⁷¹ O krácení nebo odejmutí dávky nemocenského pojištění rozhoduje místně příslušná okresní správa sociálního zabezpečení.

Peněžité pomoci v mateřství

Nárok na peněžitou pomoc v mateřství má dle zákona pojištěnka, která porodila dítě, dále však také pojištěnec, jenž převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů, stejně jako pojištěnec, který pečuje o dítě, jehož matka zemřela, pojištěnec, který pečuje o dítě, přičemž je jeho otcem nebo manželem ženy, jež dítě porodila a tato je uznána dočasně práce neschopnou, nebo trpí dlouhodobým onemocněním, v případě, že matka nemá nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství.⁷²

Zákon č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, praví, že k tomu, aby měla pojištěnka (případně pojištěnec) nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství, je nutno, aby byla

⁶⁸ DUKOVÁ, I., M. DUKA a I. KOHOUTOVÁ. *Sociální politika. Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2013, s. 69

⁶⁹ Srov. DUKOVÁ, I., M. DUKA a I. KOHOUTOVÁ. *Sociální politika. Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2013, s. 69

⁷⁰ § 31 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁷¹ ŽENÍŠKOVÁ, M. a J. PŘIB. *Zákon o nemocenském pojištění s komentářem a příklady od 1.1.2012*. 5. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., s. 228 - 229

⁷² Srov. § 32 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

pojištění (pojištěnec) v průběhu dvou let, které předchází dni, v němž nastoupí na peněžitou pomoc v mateřství, přinejmenším 270 kalendářních dní účastna (účasten) nemocenského pojištění.⁷³ Přitom nezáleží na tom, zda je potřebná doba pojištění získána v rámci jednoho nebo hned několika zaměstnání. Doby pojištění, získané v několika pojištěných činnostech, se počítají.

Podpůrčí doba činí 28 týdnů, pokud žena porodila jedno dítě, a 37 týdnů, pokud porodila zároveň dvě nebo více dětí.⁷⁴

Ochranná lhůta pro peněžitou pomoc v mateřství činí 180 kalendářních dnů od zániku pojištění.

„Výše peněžité pomoci v mateřství činí 70% denního vyměřovacího základu.“⁷⁵

Dávka peněžité pomoci v mateřství se redukuje následovně:

- do částky 863,- Kč se počítá 100 %,
- z částky nad 863,- Kč do 1.295,- Kč se počítá 60 %,
- z částky nad 1.295,- Kč do 2.589,- Kč se počítá 30 %,
- k částce nad 2.589,- Kč se nepřihlíží.⁷⁶

Také tyto redukční hranice se každý kalendářní rok navyšují.

Ošetřovné

Podmínkou nároku na ošetřovné je nemožnost vykonávat práci v zaměstnání z důvodu:

- ošetřování dítěte mladšího 10 let, pokud onemocnělo nebo utrpělo úraz,
- ošetřování člena domácnosti, jenž vyžaduje ošetřování jinou osobou z důvodu nemoci nebo úrazu,
- péče o dítě mladší 10 let, pokud školské nebo zvláštní dětské zařízení, jenž o dítě jinak pečuje, je uzavřeno z důvodu nařízené karantény, havárie, či mimořádného opatření při epidemii, případně v důsledku nepředvídané události,
- péče o dítě mladší 10 let, pokud onemocněla fyzická osoba, která o dítě jinak pečuje.⁷⁷

⁷³ Srov. § 32 odst. 2 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁴ Srov. §33 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁵ Nemocenské pojištění v roce 2013 [online, cit. 2013-06-27, 15:02 SEČ]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/7>

⁷⁶ Srov. Národní pojištění č. 5/2013, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 42

⁷⁷ Srov. § 39 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Podpůrčí doba činí 9 kalendářních dnů, případně 16 kalendářních dnů, pokud je čerpáno osamělým zaměstnancem, majícím v trvalé péči minimálně jedno dítě ve věku do 16 let, jež neukončilo povinnou školní docházku.⁷⁸

U ošetřovného neběží ochranná lhůta. To znamená, že jestliže potřeba ošetřování nastane v době po skončení pojistného vztahu, nemá zaměstnanec nárok na ošetřovné.

Výše ošetřovného činí 60% denního vyměřovacího základu za kalendářní den.⁷⁹

Částka denního vyměřovacího základu u ošetřovného také podléhá redukcí:

- do částky 863,- Kč se počítá 90 %,
- z částky nad 863,- Kč do 1.295,- Kč se počítá 60 %,
- z částky nad 1.295,- Kč do 2.589,- Kč se počítá 30 %,
- k částce nad 2.589,- Kč se nepřihlíží.⁸⁰

Stejně jako u nemocenského a peněžité pomoci v mateřství se redukční hranice u ošetřovného navyšují každý kalendářní rok.

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství

Tato dávka nemocenského pojištění je poskytována těhotným zaměstnankyním, které jsou převedeny na jinou práci, neboť dosavadní práce ohrožuje jejich těhotenství a dále zaměstnankyním, které jsou na jinou práci převedeny v období do konce devátého měsíce po porodu, neboť dosavadní práce je ohrožující pro jejich zdraví nebo mateřství.⁸¹ Dávka je vyplácena za kalendářní dny po celou dobu převedení na jinou práci. Výše dávky činí rozdíl mezi denním výdělkem zaměstnankyně před převedením na jinou práci a denním výdělkem po převedení.

V případě vyrovňovacího příspěvku v těhotenství a mateřství neběží ochranná lhůta.

I u vyrovňovacího příspěvku v těhotenství a mateřství se vyměřovací základ redukuje:

- do částky 863,- Kč se počítá 100 %,
- z částky nad 863,- Kč do 1.295,- Kč se počítá 60 %,
- z částky nad 1.295,- Kč do 2.589,- Kč se počítá 30 %,

⁷⁸ Srov. § 40 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁹ Srov. § 41 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁰ Srov. Národní pojištění č. 5/2013, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 42

⁸¹ Srov. § 42 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

- k částce nad 2.589,- Kč se nepřihlíží.⁸²

Redukční hranice se opět každý kalendářní rok navyšují.

Kontrola dodržování režimu dočasné práce neschopného pojištěnce

§ 76 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, uvádí, že příslušný orgán nemocenského pojištění může prostřednictvím svých pověřených zaměstnanců provést kontrolu dodržování režimu práce neschopného pojištěnce. Může tak učinit na podnět ošetřujícího lékaře dotyčného dočasné práce neschopného pojištěnce, nebo z podnětu zaměstnavatele. Kontrolu musí příslušný orgán nemocenského pojištění provést do 7 dnů poté, co obdrží žádost o její provedení.⁸³ Zaměstnanec je povinen pověřenému zaměstnanci příslušného orgánu nemocenského pojištění umožnit provedení kontroly dodržování režimu dočasné práce neschopného. Kontrola se týká ověření skutečností, zda se pojištěnec v době dočasné pracovní neschopnosti zdržuje na adrese, již sdělil svému ošetřujícímu lékaři a zda se na ní zdržuje v době, kdy nemá vycházky. Při porušení režimu dočasné práce neschopného pak následuje postih ze strany zaměstnavatele a příslušného orgánu nemocenského pojištění⁸⁴ (krácení výše dávky nemocenského pojištění, podnět k ukončení dočasné pracovní neschopnosti, ze strany zaměstnavatele pak může dojít i k ukončení pracovního poměru pro porušení povinností zaměstnance).⁸⁵

1.2 Dávky nemocenského pojištění osob samostatně výdělečně činných

Osobám samostatně výdělečně činným jsou na rozdíl od zaměstnanců poskytovány pouze následující dávky:

a) Nemocenské,

⁸² Srov. Národní pojištění č. 5/2013, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 42

⁸³ Srov. ŽENÍŠKOVÁ, M. a J. PŘIB. *Zákon o nemocenském pojištění s komentářem a příklady od 1.1.2012*. 5. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., s. 169

⁸⁴ Srov. ŽENÍŠKOVÁ, M. a J. PŘIB. *Zákon o nemocenském pojištění s komentářem a příklady od 1.1.2012*. 5. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., s. 170

⁸⁵ § 301 zákona č. 262/2006 Sb. z., Zákoník práce, uvádí: „Zaměstnanci jsou v době prvních 14 kalendářních dnů trvání dočasné pracovní neschopnosti povinni dodržovat stanovený režim dočasné práce neschopného pojištěnce, pokud jde o povinnost zdržovat se v době dočasné pracovní neschopnosti v místě pobytu a dodržovat dobu a rozsah povolených vycházek podle zákona o nemocenském pojištění.“

b) Peněžitá pomoc v mateřství.

Nemocenské

Aby měla osoba samostatně výdělečně činná nárok na nemocenské, musí být účastna pojištění alespoň po dobu 3 měsíců, které bezprostředně předchází dni vzniku dočasné pracovní neschopnosti.⁸⁶

Pro podpůrnou dobu a výši nemocenského zde platí stejné podmínky jako u osob, účastných pojištění z titulu zaměstnání (viz výše kapitola 1.1).

Peněžitá pomoc v mateřství

Podmínkou nároku na peněžitou pomoc v mateřství osoby samostatně výdělečně činné je kromě splnění podmínky účasti na pojištění v délce minimálně 270 kalendářních dní v posledních dvou letech zároveň i účast na pojištění z titulu osoby samostatně výdělečně činné minimálně v délce 180 kalendářních dnů v předchozím roce.⁸⁷

Pro podpůrnou dobu a výši peněžité pomoci v mateřství zde platí stejné podmínky jako u osob, účastných pojištění z titulu zaměstnání (viz výše kapitola 1.1).

1.3 Dávky důchodového pojištění

Podle Tomeše se o stáří začalo uvažovat jako o samostatné sociální události až v průběhu 18. století, kdy docházelo k profesionalizaci veřejné správy, jež do té doby spadala do kompetence šlechty a teprve v uvedeném století přešla do rukou nešlechtických úředníků.⁸⁸ Tyto úředníky bylo posléze nutno odměňovat a také zajistit jejich zabezpečení v rámci penzijních fondů. Jak se dočteme u Galvase a Gregorové, bylo stáří až do 19. století ztotožňováno s chorobou a teprve ve zmíněném století bylo toto období lidského života vnímáno jako sociální událost a začaly se vytvářet i samostatné soustavy, jejichž cílem bylo

⁸⁶ Srov. § 24 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁷ Srov. § 32 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁸ Srov. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vydání první. Praha: Portál, 2010, s. 226

zabezpečení starých lidí – na počátku vznikaly starobince, později přibyla výplata starobních důchodů.⁸⁹

Zákonem č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, byl založen nový systém důchodového pojištění, jenž má poměrně pružně reagovat na ekonomické změny a demografický vývoj ve společnosti. Účelem jeho realizace také bylo zvýšit odpovědnost občanů za vlastní sociální situaci, reagovat na rozvoj soukromého sektoru a rostoucí rozdíly ve výši příjmů jednotlivých skupin obyvatel. V konečné fázi se pak snaží o posílení solidarity mezi ekonomicky aktivními občany a důchodci.⁹⁰

Nutno podotknout, že v důchodovém systému je výrazná příjmová solidarita. Jak píše Krebs a kol., osoby s vyššími příjmy získají posléze nižší důchod, neboť s rostoucí mzdou klesá poměr důchodu ke mzdě. Na vině je podle uvedených autorů výrazná redukce osobního vyměřovacího základu. V konečné fázi je tedy systém relativně štědrý pro pojištěnce s podprůměrnými příjmy a oproti tomu pojištěncům s příjmy nadprůměrnými poskytuje důchody v neodpovídající výši.⁹¹

Každá fyzická osoba, jež vykonává činnost v rámci pracovního poměru, nebo jako osoba samostatně výdělečně činná, je povinně účastna důchodového pojištění. Povinná účast znamená, že se jí nelze zprostit, což je v konečném důsledku správné rozhodnutí zákonodárců. Mnoho lidí zvláště mladšího věku se domnívá, že nemá cenu platit si dopředu důchodové pojištění, vždyť přece „kdo ví, zda se důchodu vůbec dožiji“. Ale až pak dosáhnou důchodového věku, rozčilují se mnozí, jak je to možné, že nemají nárok na výplatu starobního důchodu z důvodu nezískání potřebného počtu odpracovaných (pojištěných) let (mnozí lidé se nechávají zaměstnat tzv. „načerno“ ve snaze ušetřit na pojistném, což se pak v důchodovém věku těmto lidem samozřejmě vymstí, neboť jim chybí potřebná doba pojištění).

Pojištění se lze účastnit i dobrovolně. V Národním pojištění č. 6/2013 se dočteme, že vyměřovací základ pro stanovení výše pojistného osoby, jež se účastní důchodového pojištění

⁸⁹ Srov. GALVAS, M. a Z. GREGOROVÁ. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2005, s. 133

⁹⁰ Srov. BRDEK, M. a H. JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1998, s. 332 - 333

⁹¹ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 235

dobrovolně, je částka, jež si sama určí, minimálně jedna čtvrtina průměrné mzdy, která platí v kalendářním roce, v němž je pojistné hrazeno.⁹² „Podle zákona o důchodovém pojištění jsou osoby, účastné tohoto pojištění, zabezpečeny v životních situacích, jako je stáří, invalidita a úmrtí živitele. Tehdy mají plátcí pojistného nárok na vyplácení dávek důchodového zabezpečení.“⁹³

V rámci důchodového pojištění se poskytují důchody:

- starobní,
- invalidní,
- vdovský a vdovecký,
- sirotčí.⁹⁴

„Výše důchodu se skládá ze základní výměry a z procentní výměry.“⁹⁵ Základní výměra se vypočte pomocí procentní sazby z průměrné mzdy, procentní výměra je pak stanovena z výpočtového základu.⁹⁶ Výpočtový základ se určí z osobního vyměřovacího základu, čímž je myšlen průměr součtu vyměřovacích základů pojištěné osoby v rozhodném období. Při výpočtu se užívá koeficient 30,4167.

Invalidní důchod

K získání nároku na invalidní důchod je třeba stát se osobou v prvním, druhém či třetím stupni invalidity. Je ovšem také nutno, aby posudkový lékař při místně příslušné OSSZ o invaliditě rozhodl a ČSSZ pak přiznala nárok na důchod (na základě dosažení potřebné doby pojištění).

Pojištěnec se stane invalidním, pokud nastane pokles pracovní schopnosti minimálně o 35%.⁹⁷

Dále se rozlišují 3 stupně invalidity:

⁹² Srov. Národní pojištění č. 6/2013, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 6

⁹³ Důchodové pojištění [online, cit. 2013-06-27, 12:00 SEČ]. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/>

⁹⁴ Srov. § 4 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁵ § 4 odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁶ Srov. § 4 odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁷ Srov. § 39 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

- invalidita prvního stupně předpokládá pokles pracovní schopnosti o 35 až 49%,
- invalidita druhého stupně vyžaduje pokles pracovní schopnosti o 50 až 69%,
- invalidita třetího stupně znamená pokles pracovní schopnosti o nejméně 70%.⁹⁸

Starobní důchod

K získání nároku na starobní důchod je nutno dosáhnout potřebné doby pojištění a samozřejmě i důchodového věku. Z důvodu stárnutí populace a snižujícího se počtu ekonomicky aktivní populace vůči populaci již pobírající důchod se důchodový věk stále zvyšuje. Jak dodává Keller, populace stárne, děti v rodině ubývá, roste počet neúplných domácností, roste i počet nezaměstnaných ve společnosti, přibývá prací, konaných mimo pracovní poměr a to vše má negativní dopady na systém solidárního sociálního pojištění.⁹⁹ V současné době je potřebnou dobou pojištění 25 let, přičemž do budoucna se tato doba posune na 35 let a více.¹⁰⁰

V systému důchodového pojištění je prioritou optimální připravenost na budoucí změny demografického nebo ekonomického charakteru, tedy zamezení nepřiměřeného zvyšování finančních nákladů na systém v budoucnu. Zákonodárce proto reagoval na zvyšující se věk populace a zvýšil i věkovou hranici pro nárok na starobní důchod. Před účinností současného zákona o důchodovém pojištění (zákon č. 155/1995 Sb. z.), tedy do konce roku 1995, činil důchodový věk pro nárok na starobní důchod u mužů 60 let a u žen 53 – 57 let, přičemž u žen byl brán ohled na počet vychovaných dětí. S účinností současného zákona (tedy od 1.1.1996) se věková hranice postupně zvyšuje, např. od roku 2007 dosáhli muži nároku na starobní důchod dosažením věku 62 let, ženy pak dosažením věku 57 – 61 let, opět s přihlédnutím k počtu vychovaných dětí. Do budoucna se pak věk, nutný k získání nároku na starobní důchod, bude stále zvyšovat.¹⁰¹ Krebs a kol. píše, že u pojištěnců, kteří se narodí po roce 1968, bude důchodový věk činit u mužů 65 let a u žen 62 až 65 let, podle toho,

⁹⁸ Srov. § 39 odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁹ KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 68

¹⁰⁰ Srov. BRDEK, M. a H. JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1998, s. 338

¹⁰¹ Srov. BRDEK, M. a H. JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1998, s. 334 - 335

kolik dětí vychovají (62 let při vychování 4 dětí, 63 let při vychování 3 dětí, 64 let při vychování 2 dětí a 65 let v případě, že jsou bezdětné, nebo vychovají jedno dítě).¹⁰²

Keller však zvyšující se dobu pojištění, nutnou k získání nároku na starobní důchod, vidí jako vážnou komplikaci pro osoby, které jsou hůře uplatnitelné na trhu práce, a kterým tedy hrozí, že, řečeno slovy Kellera „*si svůj život prostě nestihnou odpracovat*.“¹⁰³ Pokud mladý člověk studuje, zapojí se do pracovního procesu až kolem 25. roku věku. Pokud nestuduje, má zase horší šanci na získání zaměstnání s obstojným výdělkem. Neustálé změny na trhu práce pak činí nejistými všechny zaměstnance, profesní kariéra se stává nepředvídatelnou. Roste počet dlouhodobě i krátkodobě nezaměstnaných. To vše působí negativně při snaze o dosažení nároku na důchod, který by byl vyšší než minimální, často je dosažení starobního důchodu vůbec v nedohlednu. Lidem reformy důchodového systému nařizují pracovat do věku stále vyššího, na druhé straně je pro starší občany možnost sehnat zaměstnání často nereálná.

Vdovský a vdovecký důchod

Ovdovělá žena získá nárok na vdovský důchod, jestliže byl manžel poživitelem invalidního důchodu nebo starobního, nebo splnil nárok na tyto důchody. Vdovský důchod je vyplácen pouze po dobu jednoho roku po dni úmrtí manžela. Po této době je vdovský důchod vyplácen jen v případě, že ovdovělá žena dosáhla věku nejméně o 4 roky nižšího, než kolik je zákonem stanovený důchodový věk muže stejného věku, nebo pokud pečuje o nezaopatřené dítě, o dítě ve II., III., nebo IV. stupni závislosti, dále pak v případě, že pečuje o svého nebo manželova rodiče, přičemž je tento ve II., III., nebo IV. stupni závislosti a s ovdovělou ženou žije ve společné domácnosti, dále pokud je vdova invalidní – ale pouze v případě, že je invalidní ve třetím, tedy nejvyšším, stupni.¹⁰⁴ Jak je již uvedeno výše, je vdovský důchod vyplácen pouze po dobu jednoho roku ode dne, kdy manžel zemře. V případě, že do dvou let od zániku nároku na tento důchod, nedojde k některé z uvedených skutečností (péče o nezaopatřené dítě, o osobu závislou ve II., III., IV. stupni,

¹⁰² Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 220

¹⁰³ KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 32

¹⁰⁴ Srov. § 49 - 50 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

vzniku invalidity ovdovělé ženy atd.), nevzniká již oproti předchozí právní úpravě opětovně nárok na výplatu vdovského důchodu.

Vdovecký důchod náleží za stejných podmínek jako důchod vdovský.¹⁰⁵

Částka základní výměry vdoveckého a vdovského důchodu je zákonem stanovena na 9% průměrné mzdy za měsíc. Procentní výměra je stanovena na výši 50% procentní výměry důchodu starobního nebo invalidního, na nějž by měla v době úmrtí nárok manželka (manžel).¹⁰⁶

Sirotčí důchod

Na sirotčí důchod získá nárok každé nezaopatřené dítě v případě, že zemře jeho rodič (případně osvojitel), nebo osoba, jež dítě převzala do péče, která nahrazuje péči rodičů.¹⁰⁷

Nárok na tento důchod zaniká v případě, že dítě přestane být nezaopatřeným, nebo dojde k jeho osvojení.¹⁰⁸ Platí tedy, že dítě, jež dovrší věku 26 let, nebo dříve, pokud již nestuduje a nepřipravuje se na budoucí výkon povolání, nemá nárok na výplatu sirotčího důchodu. Taktéž nemá nárok na výplatu tohoto důchodu v případě, že je adoptováno.

Výše základní výměry je určena částkou 9% průměrné mzdy za měsíc. Procentní výměra je dána 40% procentní výměry důchodu starobního nebo invalidního, na nějž by měl nárok rodič nebo osvojitel v době svého úmrtí.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 229

¹⁰⁶ Srov. § 51 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁷ Srov. § 52 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁸ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 229

¹⁰⁹ Srov. § 53 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

2 POJEM SOCIÁLNÍ PARAZITISMUS A JEHO PODOBY

Z pohledu přírodovědy je parazitem tvor, jenž se přiživuje na úkor jiného tvora. Ať už se jedná o faunu či floru, jedná se vždy o tvora, přiživujícího se na něčem nebo někom ve svém okolí. Sociálním parazitem lze označit člověka, jenž žije na úkor druhých. Za minulého režimu byla tato forma života trestným činem. V dobách nedávno minulých byl občan bez zaměstnání označen jako příživník a tím se již dostal do konfliktu se zákonem. Dnes je naopak běžné, že jsou lidé několik let vedeni v evidenci úřadu práce, přičemž nemalá část z nich pracuje tzv. „načerno“. Ale proč by odváděli státu daně a platili pojištění, stejně tak i jejich zaměstnavatel, proč by měl platit povinné odvody pojistného a daní, když přece lze nechat se pojistit státem jako uchazeč o zaměstnání na úřadu práce a přitom si vydělávat mnohdy velmi pěkné částky, z nichž ovšem státu nebude odvedena ani koruna na pojistném či daních? Taková úvaha našich spoluobčanů není bohužel v dnešní společnosti zdaleka výjimkou.

Dle slovníku cizích slov je spojením „sociální parazitismus“ označován „*symbiotický život na úkor druhých lidí, nároky na mzdy, finanční dávky či odměny za minimální či nulovou práci*“.¹¹⁰ Sociálním parazitismem tedy rozumíme život jedince či skupiny lidí, kteří nepracují, nechtějí pracovat, nechtějí svou prací ani částí svých příjmů přispívat společnosti, ale naopak čerpají ze systému vše, co je dovoleno, mnohdy i překračují hranice zákona, jen aby získali bez práce nebo s minimální námahou to, co jiní získají jen tvrdou prací.

2.1 Projevy sociálního parazitismu

Jak je již uvedeno výše, sociální parazitismus znamená život na úkor druhých, čili dá se říci, že se jedná o podvodné jednání. Kde jsou vlastně počátky tohoto fenoménu? Michel Foucault se domnívá, že počátky podvodného jednání souvisí s rozvojem společnosti a zločiny podvodného charakteru považuje za součást přeměny společnosti (k níž došlo s příchodem průmyslové revoluce), jež s sebou nese rozvoj výroby, zvětšování bohatství

¹¹⁰ Slovník cizích slov infoz.cz [online, cit. 2013-07-02, 18:25 SEČ]. Dostupné z <http://www.infoz.cz/socialni-parazitismus/>

některých vrstev obyvatelstva na jedné straně, růst chudoby jiných vrstev obyvatel na straně druhé, důraz na majetek, úzkostlivější členění obyvatelstva podle majetku.¹¹¹

Sociální zabezpečení by mělo, jak již vyplývá ze samotného názvu tohoto institutu, zamezit sociálnímu vyloučení občanů. Často se však v praxi setkáváme s jeho zneužíváním. I v této souvislosti hovoříme o sociálním parazitismu, kdy lidé, kteří nepracují, nechtějí pracovat, nemají tedy snahu společnosti dávat ani svoji práci, ani část ze svých příjmů v podobě daní a pojistného, naopak čerpají ze systému vše, co jim zákon umožňuje, mnohdy se uchylují i k trestnému vylákání dávky (např. v případě tzv. účelového zaměstnání, kdy je pracovní poměr uzavřen jen fiktivně, je vykázan fiktivní vyměřovací základ v nadprůměrné výši, zaměstnanec záhy předloží doklad o počátku dočasné pracovní neschopnosti a čerpá dávky v nemoci při nadprůměrné výši příjmu, rozhodného pro výpočet dávky).

Mezi projevy sociálního parazitismu můžeme dále zařadit rozkrádání majetku, korupci, vykořisťování a další neetické a většinou taktéž nelegální činnosti našich spoluobčanů.

Jak se dočteme u Krebse a kol., řada občanů považuje za naprosto v souladu s morálkou a mravními hodnotami společnosti maximálně využívat a dokonce i zneužívat solidaritu státu, žijí na úkor druhých, sociální potřebnost se nestydí zaměřovat za sociální vychytralost. Spousta našich spoluobčanů si zvykla na pomoc státu, na to, že se o ně „někdo“ vždy postará. Vyhýbají se práci, neplatí nájem, holdují alkoholu a drogám a počítají s tím, že jim stát vždy pomůže – samozřejmě z daní pracujících a ukázněných občanů.¹¹²

Keller se domnívá, že původní myšlenka solidarity a humanity, na nichž byly založeny počátky systému sociálního pojištění a zabezpečení, získávají v poslední době silný ekonomický podtext. Píše, že mezilidská solidarita a další hodnoty, které byly dříve založeny na humanitě, jsou nepochybně správné, ale v dnešní době se uplatňují jen v případě, že se vyplácejí ekonomicky.¹¹³

Velký vliv na šíření sociálního parazitismu má nepochybně nezaměstnanost, jež se stává velkým problémem lidstva. Jak konstatuje Mühlpachr, značná část populace nikdy nepra-

¹¹¹ Srov. FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000, s. 125

¹¹² Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 489

¹¹³ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 15

covala, ztratila možnost pracovat, a dokonce přišla i o samotnou schopnost pracovat.¹¹⁴ Lidé nezaměstnaní pak samozřejmě neoplývají přebytkem finančních prostředků, proto dochází k znesnadňování a zabraňování jejich přístupu k základním produktům civilizace. Peníze byly, jsou a bezpochyby i nadále budou důležitým (ne-li hlavním) měřítkem hodnot. Již dívka školou povinná dokáže dát velmi tvrdě najevo, jak jsou peníze důležité. Kdo si nemůže dovolit nosit jen oděvy vybraných značek a kupovat si drahé svačiny, rázem se stává outsiderem, jenž je těm z „vyšších vrstev“ pouze pro smích. Rozdíly mezi ekonomickou úrovní jednotlivých členů společnosti se stále zvětšují, bohatí více bohatnou, chudí více a rychleji chudnou. Jak píše Mühlpachr, nejedná se jen o chudobu skutečnou, ale také o samotný pocit chudoby, jenž je zdrojem napětí ve společnosti.¹¹⁵ A právě od tohoto napětí je pak jen krůček k jevům, jakým je i sociální parazitismus.

Podstata sociálního parazitismu spočívá v lidské povaze. Mnoho lidí myslí jen na sebe, neohlíží se na druhé, ze života chtějí vytěžit co nejvíce bez ohledu na své bližní. Avšak člověk, jak praví Sedlák, se nemůže chovat sobecky a žít jen pro sebe. Každý z nás je členem určité společnosti a žije v určité době. A stejně, jako společnost ovlivňuje svoje členy, i každý její člen ovlivňuje společnost.¹¹⁶ Jakou společnost si vytvoříme, v takové pak budeme žít, respektive naše děti. Na to je třeba brát ohled a podle toho také jednat.

¹¹⁴ Srov. MÜHLPACHR, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 8

¹¹⁵ Srov. MÜHLPACHR, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 9

¹¹⁶ Srov. SEDLÁK, J. *Vybrané problémy ze sociální etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 48

3 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA A JEJÍ PREVENTIVNÍ ÚLOHA

Sociální pedagogika je jedním z odvětví pedagogiky. Podle Krause můžeme její vznik přičíst společenské situaci 2. poloviny 19. století, která s sebou přinesla nečekané množství sociálních problémů, jako byla dětská práce, velká migrace lidí za prací do měst, zvyšující se počet sociálně-patologických jevů apod.¹¹⁷ Tehdy došlo k obrovskému rozvoji průmyslu a obchodu, lidé se za prací stěhovali z venkova do měst, neboť práce v zemědělství již nebyla tak výnosná a nedokázala zajistit obživu všem obyvatelům venkova. Jak dále píše Kraus a Sýkora, jsou předmětem zmíněného odvětví pedagogiky sociální aspekty vývoje a výchovy jedince, přičemž do sféry působení této disciplíny patří celá populace, neboť se snaží sladit potřeby jedince a společnosti, utvářet optimální způsob života ve společnosti.¹¹⁸ Mühlpachr a Vavřík dodávají, že cílem sociální pedagogiky je především odstraňování problémů (a současně i jejich prevence), vzniklých v důsledku patologického chování jedinců a skupin. Dále její činnost podle zmíněných autorů směřuje k působení na populaci, jež je ohrožena ve svém vývoji možností setkání s deviantním chováním.¹¹⁹ Mühlpachr sám také konstatuje, že základními metodami sociální pedagogiky jsou profylaxe a kompenzace, přičemž profylaxí se rozumí působení na činitele, jež vyvolávají potencionální ohrožení, tedy jakási forma preventivní činnosti, a kompenzaci lze chápat jako vyvažování nedostatků, vyrovnání negativních jevů, jež na jedince působí.¹²⁰ Sociální pedagogika se snaží ovlivňovat proces socializace člověka v tom směru, aby předcházela vzniku a rozšiřování negativních jevů uvnitř společnosti. Snaží se tedy předcházet deviantnímu chování a rozvoji jedince. Jedním z hlavních cílů sociální pedagogiky je utváření zdravého životního stylu. Ten v posledních letech v negativním slova smyslu velice ovlivnil vývoj celé společnosti.

Kraus, Jůzl a Tannenbergerová se domnívají, že změnu životního stylu v negativním smyslu ovlivňuje globalizace, uspěchaný život, povrchní spokojenost, zhoršení mezilidských

¹¹⁷ Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 13

¹¹⁸ Srov. KRAUS, B. a P. SÝKORA. *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 56

¹¹⁹ Srov. MÜHLPACHR, P. a M. VAVŘÍK. *Sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 5

¹²⁰ Srov. MÜHLPACHR, P. *Problémy současné společnosti*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004, s. 55

vztahů, s nimi pak ruku v ruce přichází rodinné problémy, již na základní škole se projevující deviantní chování, užívání návykových látek, poruchy příjmu potravy a další.¹²¹

Kraus zastává názor, že zdravý životní styl, rozvíjený nejlépe už od útlého dětství jedince, je nejlepší prevencí sociálních deviací, neboť posiluje odpovědnost jedince za své jednání.¹²²

Jak píše Kraus, Poláčková a kol., každý člověk si vytyčuje určité životní plány, jakési cíle, jichž by svou činností rád dosáhl. Přitom se žebříček hodnot každého jedince vytváří podle zvyklostí a mravů, jež jsou typické pro danou společnost a subkulturu, ve které tento žije. Hodnotová orientace člověka se tvoří během celého života, vychází z jeho vrozených dispozic a mění se vlivem nejrůznějších činitelů zvenčí. Způsob života člověka i jeho aktivity ve volném čase jsou ovlivněny společenskými podmínkami. Proto se lidé ve svém volném čase nevěnují činnostem, o jaké mají zájem, ale těm, jimž mají možnost se věnovat, přičemž záleží na ekonomických poměrech jedince a jeho rodiny, na možnostech dané lokality, regionu a jeho vybaveností kulturními a sportovními zařízeními.¹²³

Preventivní roli sociální pedagogiky můžeme podle názoru Krause a Sýkory rozdělit na primární, sekundární a terciární. **Primární prevencí** rozumíme soubor aktivit, jejichž cílem je předejít vzniku sociálních deviací. Objektem působení je zde celá populace, sociální deviací dosud nezasažená. **Sekundární prevencí** lze označit působení na jedince, případně skupiny, potencionálně ohrožené sociálně deviantním chováním. Cílem je minimalizovat ohrožení. **Terciární prevencí** se rozumí působení ve směru nápravy nebo mírnění negativních důsledků sociálně deviantního chování, resocializace jedince, zamezení recidivy a snižování rizik, která vyplývají ze sociální deviace.¹²⁴ Kraus dále rozlišuje mezi prevencí **plošnou**, jež probíhá v celé společnosti, prevencí **skupinovou**, zaměřenou na konkrétní skupiny, dále **individuální**, při níž se věnujeme konkrétnímu jedinci, prevencí **specifickou**, zaměřenou na konkrétní problém, prevencí **nespecifickou**, neboli všeobecnou a dalšími.¹²⁵

¹²¹ Srov. KRAUS, B., M. JŮZL a M. TANNENBERGEROVÁ. *Teorie výchovy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 87

¹²² Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 172

¹²³ Srov. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 153 - 162

¹²⁴ Srov. KRAUS, B. a P. SÝKORA. *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 57 -58

¹²⁵ Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 148

Při působení ve směru prevence musíme dodržovat jistá pravidla, aby byla taková prevence skutečně efektivní. Hlavním předpokladem je podle Krause a Sýkory mezioborová spolupráce, dále analýza aktuálního stavu, zaměření svého působení na konkrétní věkovou skupinu, či konkrétní problémy, dále je nutno zjistit příčiny vzniku a smyslu jevu, v neposlední řadě pak musíme stanovit jasný, realistický a specifický cíl, jenž musí být jednoznačný a především dosažitelný, preventivní intervence pak včasná a dlouhodobá.¹²⁶

Jak se dočteme u Krause, je cílem sociální pedagogiky především optimalizace a usměrňování životních situací jedince a skupin. Dále klade důraz na potenciál jedince, jeho schopnosti, možnosti a individualitu. Snahou je rozvoj sociální kreativity jedince, rozvoj žádoucího způsobu života, kultivace jedince a odstraňování nebo alespoň mírnění nežádoucích projevů chování. Sociální pedagogika se podle Krause soustředí na každodennost jedincova života, snaží se o změny v okolním prostředí tak, aby byly individuální potřeby jedince a jeho zájmy v souladu s možnostmi společnosti.¹²⁷

Kraus, Poláčková a kol. dále konstatují, že sociální pedagogika se orientuje na činnosti integrační, jež představují pomoc a podporu lidem, kteří se nacházejí v situacích, na jejichž zvládnání již sami nestačí (psychické, sociální, psychosociální krizové situace), a dále na činnosti rozvojové, kdy je cílem snaha o žádoucí rozvoj osobnosti, výchova ke správnému životnímu stylu, hodnotnému naplnění volného času a života celkově.¹²⁸ Lze tedy shrnout, že hlavním smyslem činnosti sociálních pedagogů je pomoc – pomoc jedinci při řešení nejrůznějších situací, pomoc společnosti v dosahování jejích cílů, pomoc jedincům, skupinám a celému společenství při sladění cílů individuálních a kolektivních s ohledem na možnosti každého člověka a lidstva celkově.

Podle názoru Bakošové a kol. se preventivní působení má zaměřit na způsoby trávení volného času dětí a mládeže. Volný čas může být zdrojem nejrůznějších sociálněpatologických jevů.¹²⁹ Volný čas představuje dobu, kdy člověk může být sám sebou, kdy se nemusí věnovat práci, nemusí plnit povinnosti, jež od něho vyžaduje jeho společenské

¹²⁶ Srov. KRAUS, B. a P. SÝKORA. *Sociální pedagogika I.* Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 59 - 60

¹²⁷ Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky.* Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 45 - 46

¹²⁸ Srov. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky.* Brno: Paido, 2001, s. 34

¹²⁹ Srov. BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty.* Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 26

postavení nebo profesní zařazení. V tomto čase se každý může věnovat svým zájmům, koníčkům, relaxovat, nabývat síly pro další plnění pracovních (případně školních, studijních) úkolů.

Jak píše Jůzl, původním smyslem sociální pedagogiky byla opatření pro výchovu tzv. „zpuštělé“ mládeže, tedy mravně narušené, páchající trestné činy apod.¹³⁰ Mühlpachr doplňuje, že se později začala orientovat na celou populaci s cílem utvářet kultivovanou osobnost v oblasti vzdělanosti, otevřenosti, taktnosti, svědomitosti, především pak s cílem prožít plnohodnotný život, nevytvářet konflikty, spolupracovat s druhými, tolerovat ostatní a pomáhat jim, pokud pomoc potřebují.¹³¹ Bakošová a kol. se ve svých úvahách vydává podobným směrem a dodává, že je již od útlého dětství nutno v člověku rozvíjet a pěstovat vlastnosti, jako je porozumění, spolupráce, respektování autority, dodržování práv druhých lidí, spravedlnost, schopnost řešit nebo ještě lépe předcházet konfliktům, chovat se citlivě a empaticky vůči druhým lidem.¹³²

3.1 Odpovědnost jedince za své jednání

Každý člověk by měl nést odpovědnost za své činy. Pokud by nebylo nutno se ze svých činů zodpovídat, naše společnost by sestávala jen ze samých sobecky smýšlejících jedinců. Vezměme například kategorii, o níž se zmiňuje Jan Keller - tedy nezamýšlené důsledky – v jejich případě sledování pouze vlastního zájmu vede zcela jednoznačně k poškození všech zúčastněných jedinců. Neboť pokud by všichni sledovali jen svoje vlastní zájmy, nakonec by se situace obrátila v pravý opak toho, co původně zamýšleli.¹³³

Stejně i Giddens věnuje pozornost nezamýšleným důsledkům. Zastává názor, že sociální svět je zcela jedinečný a i když se naše vědění bude neustále zvětšovat a budeme schopni porozumět a snad i ovládat svět přírodní, svět sociální se bude vždy vymykat naší kontrole. S větším poznáním sociálního světa totiž roste i jeho proměnlivost a nepředvídatelnost.¹³⁴

¹³⁰ Srov. JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 48

¹³¹ Srov. MÜHLPACHR, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 47

¹³² Srov. BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 28

¹³³ Srov. KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Čtvrté, rozšířené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 183 - 184

¹³⁴ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Třetí vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 45

Pokud se tedy všichni členové společnosti budou chovat jako sociální parazité, nebude za chvíli už na kom parazitovat.

Keller se dále domnívá, že stát usiluje o posílení odpovědnosti jedince za svoje jednání, zejména v dnešní době, kdy dochází k rostoucímu množství sociálních rizik, jež s sebou přináší moderní doba. Stát podle Kellera usiluje o maximální zapojení soukromých firem do systému ochrany proti sociálním rizikům, jako jsou chudoba, nezaměstnanost, nemoc, invalidita, stáří apod.¹³⁵

Bauman píše, že člověk sám musí být odpovědný za své činy, není možné se spoléhat na to, že nějaký „Velký bratr“ bude kontrolovat naše činy a vést nás. Jak píše, žádní velcí vůdcové nám nebudou říkat, co máme dělat a také nás nezbaví odpovědnosti za naše činy. Člověk si může vzít příklad pouze z jiného člověka, z toho, jak nakládá a vypořádává se se svým životem. Pořád ale platí, že důsledky našeho jednání budou padat vždy jen na naši hlavu, nemůžeme ze svých chyb nebo špatných činů obviňovat někoho jiného. Sami musíme řešit svoje problémy, sami jsme plně odpovědní za svoje konání, za svůj život.¹³⁶

Bauman dále přiznává, že soběstačnost a samostatnost s sebou může nést i frustraci a trápení, neboť pokud nemáme na koho svést důsledky svých činů, pokud sami jsme odpovědní za svoje chování a konání, v případě neúspěchu si musíme přiznat, že my sami jsme se rozhodli nesprávně, že jsme chybovali.¹³⁷ Tedy, pokud člověk onemocní, může to být tím, že se dostatečně nevěnoval ochraně svého zdraví, že zanedbal prevenci. Nebo pokud přijde o práci, může to znamenat fakt, že se nedokázal přizpůsobit změnám, nedokázal rozšířit svoje dovednosti a vědomosti podle potřeb zaměstnavatele.

Být jedincem, odpovědným za své činy, znamená podle Baumana nemít nikoho, na něhož by bylo lze svalit vinu za svoje trápení a neúspěchy. Pak je nutné vidět příčiny svých porážek jen v sobě samém a hledat jiné řešení svých neúspěchů, namísto hledání viníka.¹³⁸

Kraus, Poláčková a kol. zastávají názor, že člověk se nachází pod sociální kontrolou, jelikož lidské bytí je vlastně spolubytím, žádný člověk nežije sám na pustém ostrově, ale uvnitř konkrétní společnosti. Každé lidské bytí je rovněž komunikací s ostatními lidmi.

¹³⁵ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 9

¹³⁶ Srov. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 53

¹³⁷ Srov. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 59

¹³⁸ Srov. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 65

Každá společnost má určitá pravidla, jež je nutno dodržovat, neboť jsou dána cíli té které společnosti. Společnost vyžaduje dodržování norem a v opačném případě je sankcionuje – buď kritikou, odsouzením, veřejným míněním, nebo dokonce tresty odnětí svobody.¹³⁹

Jak píše Bakošová a kol., je nutno pomáhat těm, jež se ocitnou v sociálních situacích, se kterými si sami nevědí rady. Mnoho lidí považuje pomoc druhých za ponižující akt, ale smyslem poradenství a prevence je pomoci jedinci a skupinám rozvíjet vlastní potenciál, zdokonalovat se a tím investovat do sebe a do vlastní budoucnosti – efektivní poradenství totiž může vést k nalezení možnosti, jak prožít plnohodnotný život.¹⁴⁰

Braudel se domnívá, že se lidstvo ocitá v zajetí každodennosti. Gesta a myšlení, jež dědíme po svých předcích, nás ovlivňují, pomáhají nám žít, rozhodují za nás. Jsou to vzory, způsoby jednání, povinnosti, popudy, které dědíme a pokládáme je za samozřejmou součást našeho projevu.¹⁴¹

Braudel dále zastává názor, že je mnoho různých společností a stejné množství cest, po kterých se člověk může vydat, aby uspokojil svoji ctižádost a dosáhl úspěchu. Individuální úspěch se téměř vždy dostavil v rodinách, jež usilovaly o někdy pomalé, zato však jisté rozšiřování majetku a tím i vlivu.¹⁴²

Podle Večeři musí být každý jedinec schopen přijmout osobní odpovědnost za zvolenou dráhu vzdělání, musí nést odpovědnost za vlastní aktivitu ve studiu. Sám musí odpovídat za uplatnitelnost své osoby a svých znalostí a dovedností na pracovním trhu. Každý tedy by měl nést riziko z volby oboru, jenž se rozhodl studovat, vzhledem ke svým možnostem a předpokladům v rámci tohoto oboru, ale i s ohledem na budoucí perspektivu.¹⁴³

Dle Večeři je nutno, aby bylo studium částečně hrazeno studenty, zejména pak vysokoškolské studium, ale i středoškolské. Finanční spoluúčast na nákladech studia totiž působí motivačně, studenti si takového dosaženého vzdělání více váží a snaží se dosáhnout vyš-

¹³⁹ Srov. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 17

¹⁴⁰ Srov. BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 24

¹⁴¹ Srov. BRAUDEL, F. *Dynamika kapitalismu*. Praha: Argo, 1999, s. 11

¹⁴² Srov. BRAUDEL, F. *Dynamika kapitalismu*. Praha: Argo, 1999, s. 42

¹⁴³ Srov. VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993, s. 92

ších výkonů. Sociálně slabším studentům, jež jsou však dostatečně nadaní a snaživí, lze poskytovat stipendia či jiné formy podpor, samozřejmě na základě jejich výkonů.¹⁴⁴

Krebs a kol. k uvedenému dodávají, že vzdělání má funkci preventivní a nápravnou. Preventivní funkci lze chápat jako všestrannou kultivaci jedince, jeho integraci do společnosti, dosažení určitého rozhledu a vědomostí, nutných k získání pracovního uplatnění. Nápravnou funkcí může být jakýsi lék na existující problémy, například rekvalifikace v případě ztráty zaměstnání apod. Neméně významná pak je funkce vzdělání ekonomická (vzdělání je předpokladem k získání pracovního uplatnění a tedy i příjmů), socializační (zapojení do společnosti a uplatnění v ní) a další.¹⁴⁵

Velkou roli při formování jedince ve smyslu zodpovědného chování hraje výchova. Jak se lze dočíst u Bakošové a kol., pouze výchovou se člověk stává člověkem, jen výchova dokáže rozvinout vlastnosti a předpoklady jedince, jež dostal do vínku.¹⁴⁶ Při komplexním přístupu k osobnosti člověka při jeho výchově je třeba dbát na rozvoj citů, emoční inteligence, optimální spojení rozumu a citu. Bakošová a kol. zastává názor, že je třeba věnovat pozornost rozvíjení vlastností, jako je otevřenost, taktnost, svědomitost, uctivost, příjemnost, rozvíjení mravního jednání a chování v souladu s normami společnosti a pravidly slušného chování. Je nutno pěstovat v lidech vlastnosti, jež je připraví pro život ve společnosti, naučí spolupracovat s druhými, respektovat a ctít své bližní, naučí je optimálnímu přístupu k práci, učiní je kompetentními při zvládnání a překonávání překážek nejrůznějšího charakteru.¹⁴⁷

Kraus, Poláčková a kol. s výše uvedenými myšlenkami zcela souhlasí a shrnují, že výchova má směřovat k humánnosti, kooperaci, solidárnosti, demokracii, tolerantnosti. Na druhé straně je ale také podle těchto autorů nutno podporovat sebevědomí jedince, jeho individualitu, schopnost se prosadit.¹⁴⁸ Závěrem Kraus, Poláčková a kol. konstatují, že jedinec se

¹⁴⁴ Srov. VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993, s. 91 - 92

¹⁴⁵ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika. Páté, přepracované a aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 443 - 446

¹⁴⁶ Srov. BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Teorie sociální pedagogiky. Edukačné, sociálně a komunikačné aspekty*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 52

¹⁴⁷ Srov. BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Teorie sociální pedagogiky. Edukačné, sociálně a komunikačné aspekty*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 67 - 70

¹⁴⁸ Srov. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 49 - 50

musí naučit žít uvnitř lidského společenství, přijmout pravidla společnosti a řídit se jimi, ale zároveň poznat svoje schopnosti a možnosti a naučit se je aktivně využívat. Je žádoucí aktivně naplnit svůj život, naučit se životní realitu reálně přijímat.¹⁴⁹

Kraus charakterizuje výchovu jako vědomou a řízenou socializaci jedince, přičemž hlavním cílem je jeho formování pro život ve společnosti.¹⁵⁰ Kraus, Poláčková a kol. vyslovují názor, že výchova je podmíněná životem a taktéž život podmiňující, neboť se jedná o proces, jenž spoluutváří osobnost a tím spoluutváří i celou společnost. Výchova by podle těchto odborníků měla reagovat na zvyšující se požadavky, jež na člověka klade současná společnost s průmyslovým a technickým rozvojem. Zároveň by výchova měla formovat osobnost jedince tak, aby byl schopen řešit vážné životní problémy, měla by jej připravovat na spolupráci s ostatními jako nezbytnou podmínku přežití ve společnosti.¹⁵¹

Výchovou rozumíme cílevědomé, systematické, všestranné, záměrné působení na člověka, přičemž cílem je formování osobnosti tak, aby byl jedinec schopen plnit jak společenské role, tak úkoly v osobním životě. Jde tedy, řečeno slovy pana Jůzla, „o *záměrné formování osobnosti jedince, formování jeho postojů, názorů, rozvíjení i jeho IQ (inteligentní kvocient neboli kvalita inteligence) a EQ (emoční kvocient neboli kvalita sociální inteligence)*“.¹⁵²

Bakošová a kol. doplňují, že výchova je nezbytnou součástí kulturní gramotnosti jedince, proto je nutno investovat do výchovy slušného, vzdělaného člověka, jenž bude schopen přemýšlet, jenž se sebou nenechá manipulovat a bude schopen se svobodně a zodpovědně rozhodovat. Investice do rozvoje zdravé a kultivované populace se projeví zrodem lepší společnosti, v níž budou mít čestné místo hodnoty jako sociální spravedlnost, moudrost, kooperativní spolužití.¹⁵³ Potůček dodává, že rozvoj talentu, vzdělání lidí a jejich motivace k dobrým činům může být v budoucnu prospěšná nejen jim samým, ale i jejich rodinám a vlastně i celé společnosti, jsou nejvýznamnějším bohatstvím země, pramenem její prosperity. Proto je nutno talentu jedince a jeho vzdělání věnovat velkou pozornost, pěstovat

¹⁴⁹ Srov. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 57

¹⁵⁰ Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 64

¹⁵¹ Srov. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 41 - 45

¹⁵² JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 16

¹⁵³ Srov. BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 33 - 34

je, vytvářet příznivé podmínky k jejich rozvoji.¹⁵⁴ Je nutno vytvořit člověku optimální podmínky pro to, aby mohl svobodně využít a uplatnit svoje schopnosti a plnohodnotně prožít svůj život.

Výchovou můžeme velmi ovlivnit osobnost jedince, což je ostatně lidstvu známo již od jeho samotných počátků. Tím, že budeme vychovávat jedince, můžeme ovlivnit i celou společnost. Důležitá je ovšem ta pozitivní forma výchovy, ve smyslu přijímání vzorců chování a jednání, které jsou v souladu s normami společnosti. Výchovou prokazatelně můžeme jedince ovlivnit i v negativním smyslu, což je ovšem nežádoucí stav, neboť vyvolává například sociální parazitismus, o němž je psáno již výše.

Jak píše Kraus, Jůzl a Tannenbergerová, je cílem výchovy ideální soubor změn v povaze vychovávaného jedince, jenž si vychovatel na počátku působení na vychovávaného stanovil a k němuž se pak snaží dospět.¹⁵⁵ Sedlák dodává, že vychovatel a škola mají velkou zodpovědnost vůči lidstvu, neboť v jejich rukou především spočívá budoucnost národa. Podle toho, jak vychovávají osůbky, sedící ve školních lavicích, bude se utvářet naše společnost. Výchova našich dětí pak zpětně ovlivní i život generace starší.¹⁵⁶

Další možnosti, jak posílit odpovědnost jedince za své jednání, nabízí etika. Jak píše Potůček: „*Je škoda, že pokud člověk vznese etickou otázku o hodnotách, jako je čest, poctivost, pravda či veřejný zájem, je označen za naivního nebo rovnou hloupého...*“¹⁵⁷ Pokud se nebudeme chovat dle základních etických pravidel a budeme se snažit získat co nejvíce jen pro sebe, bez ohledu na druhé, doplatí na to ti slabší z nás, kteří nemají tak silné lokty, aby si také zajistili dobré bydlo. Základem je vůle spolupracovat s druhými a tím se snažit zlepšovat lidský osud.¹⁵⁸ Není zde přítom myšlen osud konkrétního jedince, ale osud lidstva jako takového. Je nezbytné, abychom nemysleli jen na sebe, ale také na ty, co přijdou po nás, abychom se nemuseli stydět za svoje činy, jež mohou mít za následek mravní a morální devastaci naší krásné modré planety.

¹⁵⁴ Srov. POTŮČEK, M. *Křížovatky české sociální reformy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 34

¹⁵⁵ Srov. KRAUS, B., M. JŮZL a M. TANNENBERGEROVÁ. *Teorie výchovy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 35

¹⁵⁶ Srov. SEDLÁK, J. *Vybrané problémy ze sociální etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 51

¹⁵⁷ POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 358

¹⁵⁸ Srov. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 353

Názorem Sedláka je, že v každém člověku by mělo být správnou výchovou vypěstované citlivé svědomí, jež by mělo zajistit etické a mravní jednání dotyčného jedince.¹⁵⁹

Důležitou roli zde hraje také socializace, čímž rozumíme zespolečnění jedince. Jak se dočteme u Mühlpachra, v procesu socializace člověk přebírá vzorce chování a jednání, tedy příklady, jak se má chovat ve standardních situacích. Tyto vzorce jsou označovány jako vzorce sociokulturní, jimiž rozumíme zvyky, morálku, obyčeje, tabu a právo. Jedná se o „přejímání vzorců chování v sociálně vztahové oblasti, jde o vrůstání jedince do norem chování a mezilidských vztahů...“¹⁶⁰ Prostřednictvím těchto převzatých a naučených vzorců chování a jednání se pak v životě sami projevujeme, chováme se, jednáme v mezilidských vztazích. Kraus dodává, že socializaci lze chápat jako přeměnu člověka z bytosti biologické, řídicí se pudy a instinkty, v bytost společenskou, tedy sociální, jež se řídí normami, zvyky, tradicemi společnosti. Je to tedy proces začleňování jedince do společnosti, přičemž se tento učí ve společnosti žít, navazovat a udržovat kontakty a vztahy s druhými lidmi, hrát společenské role, napodobovat vzory.¹⁶¹

Člověk se musí naučit nejen pravidlům chování, převzít a osvojit si normy dané společností, ale také se musí naučit aktivovat a využívat svoje vnitřní síly a schopnosti tak, aby byl schopen aktivně žít, přijímat realisticky situace, jež život přináší, aby byl užitečný sobě i svému okolí.

3.2 Možné důvody zneužívání sociálních dávek

Večeřa píše, že v naší zemi přetrvává „*mýtus starostlivého státu reálného socialismu*“¹⁶². Lidé si zvykli na poskytování dávek a výhod podle deklarované rovnosti potřeb. Společnost podle těchto jedinců nemá být příliš diferencovaná a je třeba zajistit rovnost občanů v rámci sociálního statusu, životní úrovně i životního stylu. Základními zásadami sociálního zabezpečení by podle Černé, Trinnerové a Vacíka měly být zásluhovost, potřebnost,

¹⁵⁹ Srov. SEDLÁK, J. *Vybrané problémy ze sociální etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 20

¹⁶⁰ MÜHLPACHR, P. *Andragogika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 22

¹⁶¹ Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 59

¹⁶² VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993, s. 94

rovnost navzájem, rovnost příležitostí, výkonnost.¹⁶³ V poslední době se však potvrzuje názor, že je třeba rozlišovat mezi příjemci dávek – chce pracovat, ale nemá možnost versus má možnost pracovat, ale nechce. Podle přístupu k práci by se měly poskytovat i sociální dávky. „*Je třeba se vrátet k individuálnosti dávek místo plošné nárokovosti, volit formu, v níž by beneficiant prokazoval sociální potřebnost.*“¹⁶⁴

Večeřa věnuje pozornost všeobecně rozšířenému faktu, že v naší společnosti dochází k výraznému stárnutí populace. V důsledku této demografické krize dochází k růstu napětí mezi účastníky systému v rámci sociální solidarity – mladí versus staří, zdraví versus nemocní, chudí versus bohatí.¹⁶⁵ Sedlák dodává, že úcta ke stáří v naší společnosti postupně slábne, v dnešní době není úcta ke stáří tak přirozeným jevem jako v minulosti, v době stařešinství, kdy mladí starším pomáhali a vážili si jich pro jejich zkušenosti a moudrost v práci i v soukromém životě.¹⁶⁶ Galvas a Gregorová vidí příčinu stárnutí populace a zvyšujícího se podílu starších občanů vůči mladším jednak ve zlepšování lékařské péče a jednak ve zlepšování životních a pracovních podmínek obyvatel, zatímco na druhé straně v posledních letech výrazně klesá porodnost.¹⁶⁷

Dnes mnozí příslušníci mladší generace vidí ve svých starších spoluobčanech spíše přítěž, na niž musí „doplácet“ v podobě povinných odvodů pojistného a daní do státního rozpočtu. Neuvědomují si přitom, že jednou budou na jejich místě a také budou potřebovat pomoc a ohled ze strany svých mladších spoluobčanů. Podle Kellera dnes mladší generace netouží dávat část svých příjmů na zajištění života starších lidí, kteří jsou pro ně mnohdy jen nežádoucí přítěží. Stále roste počet těch, jež musejí přispívat do systému, aby bylo možno sociálně zabezpečit druhé. Solidarita mezi bohatými a chudými panovala ve společnosti již od dávných dob, ovšem dnes chudých přibývá, což s sebou nese vyšší nároky na solidaritu bohatých, jimž se pochopitelně takový stav nezamlouvá. Kritici systému sociálního zabez-

¹⁶³ Srov. ČERNÁ, J., D. TRINNEROVÁ a A. VACÍK. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 33

¹⁶⁴ VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993, s. 95

¹⁶⁵ Srov. VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993, s. 97

¹⁶⁶ Srov. SEDLÁK, J. *Vybrané problémy ze sociální etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 15

¹⁶⁷ Srov. GALVAS, M. a Z. GREGOROVÁ. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2005, s. 55

pečení upozorňují na fakt, že lidé se stávají stále více zhýčkanými a domáhají se stále vyšších dávek a příspěvků. Tím rostou náklady systému a ve společnosti roste napětí.¹⁶⁸

Keller konstatuje, že v posledních letech dochází k silící tendenci uzavírat namísto standardních pracovních smluv na dlouhodobý pracovní poměr smlouvy na pracovní poměr omezený, pracovní poměr na dobu určitou, dále nahrazovat zaměstnanecký poměr volnějším vztahem mezi zaměstnavatelem a pracujícím – formou dohod o pracích, konaných mimo pracovní poměr (dohody o provedení práce, dohody o pracovní činnosti apod.). Dochází tak k přesunu odpovědnosti a tím i rizika, plynoucího z klesající poptávky po službách a zboží, ze zaměstnavatele na zaměstnance. Podle Kellera tím také dochází ke zdánlivému poklesu nezaměstnanosti, ale zároveň roste počet pracujících, jež za svoji práci dostávají jen neúměrnou odměnu. Výdělek ekonomicky aktivního občana se potom může pohybovat kolem hranice bídy a dochází k výskytu jevu, označovaného „pracující chudoba“.¹⁶⁹ Tím se také zvyšuje nejistota zaměstnanců, kteří se musí sami snažit, aby měli dostatek práce a tedy i finanční odměny za ni, aby mohli zabezpečit sebe a svou rodinu.

Keller dále zastává názor, že zvyšující se množství sociálních rizik ve společnosti je způsobeno soudobou ekonomikou, jež vykazuje tzv. „mafiaňský charakter“.¹⁷⁰ Jejím projevem je nejistá pozice zaměstnance na trhu práce v důsledku neplnohodnotných pracovních smluv a zásahů do zákoníku práce, v důsledku čehož dochází k posilování práv zaměstnavatele a oslabování práv zaměstnance. Dále dochází k oslabování vlivu odborů a tlaku na zvyšující se odpovědnost zaměstnance za svůj život a svoji práci. V neposlední řadě je posilována nejistota v systému sociálního zabezpečení, jejímž projevem je redukce práv občanů a posilování moci soukromých fondů, do nichž by občané měli přispívat, přičemž návratnost takových investic je značně nejistá. V posledních letech došlo k vzniku mnoha soukromých pojišťoven a fondů, jež nabízejí nepřeborné množství služeb svým klientům, zejména zajištění pro případ nemoci, invalidity, stáří. Stát tento druh soukromého podnikání podporuje, nebo jej alespoň nezakazuje. Proto se rýsuje podle Kellera nebezpečí, že privátní zájmy převládnu nad zájmy veřejnými, soukromé pojišťovny a nejrůznější fondy

¹⁶⁸ Srov. KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Čtvrté, rozšířené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 143 - 147

¹⁶⁹ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 27

¹⁷⁰ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 23 - 24

spolknou veškeré prostředky, jež stát získává z povinného odvodu pojistného občanů. Tržní princip vítězí nad myšlenkou ochrany práv a zajištění občanů, dochází k privatizaci sektoru veřejných služeb, objevuje se snaha o využití státní moci k přesunu veřejného sektoru do soukromé režie. Přitom by občané měli být sponzory těchto subjektů.¹⁷¹

Krebs a kol. se domnívají, že příčinou mnohých sociálních problémů je stále rostoucí zadlužování občanů nejrozličnějšími půjčkami a úvěry, přičemž rostou rizika se splácením, k čemuž přispívá rostoucí nezaměstnanost. Domýšlí se dále, že za zvyšující se majetkovou a příjmovou nerovností nestojí jen pracovní schopnosti a výkony jednotlivců, ale také krádeže, korupce, podvody, jakož i zneužívání moci. To vše působí nepříznivě na všeobecnou morálku ve společnosti.¹⁷²

Zadlužeností domácností se zabývá i Kraus a příčinu vidí v rostoucím počtu domácností, jež se ocitají v nízkopříjmových pásmech. Zadlužení pak podle Krause může vést až k sociálnímu vyloučení, což následně ovlivňuje nejen rodiče, ale především děti, jež se mohou v důsledku této situace stát terčem šikanování od spolužáků.¹⁷³

Keller se domnívá, že společnost je taková, jakou si vytvoří lidé, kteří v ní žijí. Existuje oboustranná vazba mezi jednotlivcem a společností. Celkový stav společnosti je pak výsledkem úmyslů většiny jejích členů.¹⁷⁴ Laicky se dá říci, že společnost je taková, jakou si ji vytvoříme. Jestliže se všichni budeme chovat sobecky a budeme myslet jen na sebe, vytvoříme i sobeckou společnost, v níž bude platit tzv. „zákon džungle“ – tedy silný bude bohatnout a týť z ostatních, zatímco slabý bude bojovat o holý život.

Jak dále podotýká Keller, jistou možností by bylo, pokusit se regulovat lidské chování v zájmu vytvoření kvalitní a příznivé společnosti a tím také usilovat o blaho všech jejích členů. Nevýhodou zde ovšem bude fakt, že o tom, jak by měla kvalitní a příznivá společnost vypadat, bude rozhodovat jen hrstka těch, jež budou zrovna stát v čele vlády.¹⁷⁵

¹⁷¹ KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 28 - 30

¹⁷² Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 113

¹⁷³ Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 86

¹⁷⁴ Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1998, s. 112

¹⁷⁵ Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1998, s. 124

Jak píše Bauman, závisí jen na nás, jak využijeme svého potenciálu, svých schopností a možností, jak prožijeme a využijeme svůj život. Stejně i k řešení našich problémů musíme použít jen svoje vlastní schopnosti, dovednosti, zkušenosti.¹⁷⁶ Samozřejmě lze namítnout, že ne každý má schopnosti výkonného manažera, ne každý se může stát ředitelem prosperující společnosti. Ale při troše štěstí a s velkou dávkou vůle může snad každý pracovat a tím získat potřebné finanční prostředky pro uspokojení potřeb svých a svých blízkých.

Keller dodává, že na jedince je vyvíjen společností stále větší tlak, neboť dochází k nárůstu sociálních rizik, jakými jsou nezaměstnanost, invalidita, nemoc apod., a v dnešní společnosti sílí tendence, aby se každý uměl o sebe postarat sám, aby si sám spořil na důchod, pojistil se pro případ nemoci, invalidity, stáří. To vše zvyšuje bezbrannost lidí a nejistotu činí součástí každodenního života prostých občanů.¹⁷⁷

Keller dále zastává názor, že neustálé sociální reformy nejsou prováděny proto, aby zlepšily situaci pojištěnců, protože paradoxně naopak zhoršují postavení středních a nižších vrstev obyvatelstva ve společnosti. Zhoršují jejich současnou situaci a také vytváří daleko horší perspektivy do budoucnosti.¹⁷⁸ Na zaměstnance (ale také jejich rodiny) je přenášena sociální nejistota, nutnost, aby se sami postarali o zajištění své budoucnosti, protože stát na jejich zajištění ve stáří a v nemoci již brzy nebude mít dostatek finančních prostředků. Potůček konstatuje, že rostoucí nezaměstnanost se šíří celou Evropou, ba celým západním světem, přičemž vyspělé západní země čím dál více omezují sociální výdaje. Sociální zabezpečení je stále více omezováno, stále více lidí se pak musí spokojit s částečnými pracovními úvazky a tedy i menšími platy z nich plynoucími, a stále více lidí je tak vtlačeno do prostředí šedé ekonomiky.¹⁷⁹

Krizí ve společnosti a rostoucími sociálními problémy se zabývá taktéž Bakošová a píše, že v dnešní společnosti dochází k výrazné destrukci lidství.¹⁸⁰ Neustálý boj lidí o moc, války, násilí, přírodní katastrofy společně s krizí hodnot – to vše s sebou nezadržitelně nese

¹⁷⁶ Srov. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 110

¹⁷⁷ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 73

¹⁷⁸ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 75

¹⁷⁹ POTUČEK, M. *Křižovatky české sociální reformy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 179

¹⁸⁰ Srov. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: public promotion, s.r.o., 2008, s. 49

i odcizování lidí navzájem. Lidé spolu přestávají komunikovat. Zatímco dříve byl politickým režimem posilován kolektivismus, dnešní společnost naopak zdůrazňuje individualismus, prosazování vlastních potřeb. Tyto všechny uvedené faktory pak mají vliv na výchovu, do níž se nezadržitelně mísí negativní působení mediálního násilí, nástrahy internetu a další záporné důsledky rostoucího pokroku.

3.3 Jak zneužívání dávek předejít

Jak se domnívá Bakošová, dnešní mladé generaci se nabízí množství informací a možností, jak je získat, ale chybí jim interiorizace životních hodnot a schopnost přijmout za své a dodržovat etické normy, zájem o druhé, schopnost empatie, solidarity, soucítění, zkrátka prosociální chování.¹⁸¹ Proto je nutno vychovávat mladou generaci k humanitě, snažit se z našich dětí vytvořit kultivované osobnosti a tím v nich dosáhnout vysokého stupně lidství. Člověk dostatečně kultivovaný, oplývající lidstvím ve smyslu pomoci druhému člověku v nouzi, uvědomění si, že nejsem na světě sám, ale tvořím jen nepatrnou část společnosti a jsem proto nucen dodržovat její normy a pravidla, to vše přispívá k uvědomělému chování, jež s sebou nese dodržování zákonů, jakož i nezneužívání čehokoli ve svůj prospěch.

Člověk ve třetím tisíciletí by měl, podle Bakošové, disponovat sociální inteligencí, což znamená, že by měl být schopen vyjednávat, spolupracovat s druhými, koordinovat svoji činnost, tím vším pak bránit vzniku jakýchkoliv konfliktních situací.¹⁸² Jen takový jedinec pak bude schopen vytvářet příznivé podmínky pro harmonický život ve společnosti.

Jednou z možností, jak by se dalo předejít zneužívání dávek a tedy i sociálnímu parazitismu, by mohlo být napodobení skandinávského modelu sociálního státu. Jak se dočteme u Večeři, zatímco ve většině evropských států je v sociální politice uplatňován princip práva na příjem v případě, že se člověk ocitne v tíživé situaci v důsledku sociálních rizik, jakými mohou být nezaměstnanost, nemoc, úraz aj., ve Skandinávii je uplatňován princip práva na práci v podobě placeného zaměstnání. Stát zde vytváří pracovní místa a věnuje velké úsilí přípravě pracovníků na vytvořená místa. Večeřa konstatuje, že právo na práci je

¹⁸¹ Srov. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: public promotion, s.r.o., 2008, s. 51

¹⁸² Srov. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: public promotion, s.r.o., 2008, s. 54

v této části Evropy spojeno s povinností práci přijmout, tedy přijmout pracovní místo, dále být aktivní na trhu práce, vstoupit do rekvalifikačních programů, je-li to nutné a podobně. Podpora v nezaměstnanosti je pak pouze krátkodobou záležitostí. Takový přístup je typický pro Švédsko, Německo, ale i Spojené státy americké. Cílem v těchto zemích je motivovat občany k práci, přesvědčit je, že je lepší pracovat, než žít ze státem poskytovaných dávek.¹⁸³

Jak se lze dozvědět od Krebse a kol., měla by podpora v nezaměstnanosti nejen zajistit nezaměstnanému potřebné životní podmínky, ale měla by jej především stimulovat k tomu, aby si co nejdříve našel nové pracovní uplatnění, taktéž dávky nemocenského pojištění by nemocnému měly poskytnout alternativní příjem po dobu trvání sociální události, ale měly by také nemocného patřičně motivovat k odpovědnému přístupu ke svému zdraví.¹⁸⁴ Krebs a kol. dále píše, že snahou sociální politiky státu je proto občany stimulovat k zodpovědnému chování, ale také činit preventivní kroky v tom směru, aby k sociálním událostem a situacím (jako je poškození zdraví, nezaměstnanost, kriminalita apod.) nedocházelo, nebo jen v omezené míře.¹⁸⁵

Potůček je zastáncem reforem sociálního pojištění, mezi které řadí například zajištění dostatečného množství placeného zaměstnání, které by pojištěncům zajistilo odpovídající příjem. Snahou by zde bylo odstranit nebo razantně snížit závislost na sociálních dávkách. Mělo by dojít ke zpřísnění podmínek pro poskytování dávek v nezaměstnanosti, důraz by přitom měl být kladen na aktivní vyhledávání zaměstnání nebo ochotu podstoupit rekvalifikaci, dále by se měly zpřísnit podmínky pro poskytování dávek z důvodu nemoci nebo invalidity.¹⁸⁶

Velký důraz klade Potůček na dodržování zásad etiky nejen mezi občany, ale i v politice. Píše, že k docílení toho, aby se naše země stala vyspělou demokratickou, tržní a občanskou společností, musí zde dojít k posílení etických standardů. Etika se tedy musí stát základní součástí hodnot, jež přijímá náš politický režim, musí být součástí úředních postupů, občanské kultury a v neposlední řadě i profesních kodexů, tedy jakýchsi pravidel chování

¹⁸³ Srov. VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, s. 87

¹⁸⁴ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 57

¹⁸⁵ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 63 - 64

¹⁸⁶ Srov. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 267

a jednání, vyžadovaných danou profesí.¹⁸⁷ Pro dnešní společnost je proto nezbytné, opět dle Potůčka, aby se některé hodnoty, jakými jsou čestnost, spravedlnost, poctivost, staly součástí vnitřního přesvědčení úředníků, politiků, ale i samotných občanů.¹⁸⁸

Většina lidí si ve spojení s etikou představí jen takového člověka, jenž je slušný a čestný, jde mu o blaho druhých a lze mu věřit. Etika ale představuje mnohem víc, než pouze naše chování. Etické standardy nám poskytují kritéria, jejichž pomocí můžeme určit správnost a oprávněnost našeho rozhodnutí, našich činů, můžeme posoudit, zda jednáme v souladu s našimi cíli a zamýšlenými důsledky naší činnosti. K etickému jednání patří i spravedlivé zacházení, prosazování a obrana pravdy, brání ohledu na ostatní spoluobčany a ochrana základních potřeb druhých.¹⁸⁹

Bauman píše, že blahodárný vliv na člověka má práce. Práce má totiž úžasnou schopnost dát beztvarému tvar, dát pomíjivému trvalost. Práce eliminuje bídu, přispívá k zvětšení bohatství. Poslední dobou však práce podle Baumana získává spíše estetický význam. Neboť jen práce málokoho rozvíjí obecný prospěch a je důležitá pro celou společnost. Dnes mnohdy slouží k uspokojování potřeb spíše estetických, posuzuje se podle schopnosti uspokojovat a bavit.¹⁹⁰ Kraus, Poláčková a kol. se taktéž zabývají prací a jejím vlivem na osobnost člověka. Píší, že práce strukturuje životní čas jedince, umožňuje mu seberealizaci, je člověku prostředníkem pro sociální kontakty. Začlenění do pracovního procesu umožňuje uznat plnohodnotnost jedince, jež pozitivně ovlivňuje sebevědomí a chování každého z nás.¹⁹¹ Je to právě ona, kdo nám umožní tvořit díla trvalé hodnoty, práce člověku dává možnost seberealizace, sebenaplnění, uspokojení svých potřeb, získání finančních prostředků, je to náš důležitý přítel a pomocník. Při práci také dochází k realizaci sociálních kontaktů, v zaměstnání se seznamujeme s novými lidmi, udržujeme kontakty se spolupracovníky nebo klienty, zaměstnání nám poskytuje možnost sociálního vyžití.

¹⁸⁷ Srov. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 360

¹⁸⁸ Srov. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 361

¹⁸⁹ Srov. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 362 - 363

¹⁹⁰ Srov. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 219 - 223

¹⁹¹ Srov. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 164

Keller se domnívá, že přílišná pomoc a podpora státu (poskytování sociálních dávek nej-různějšího charakteru) může tlumit motivaci jedince.¹⁹² Na jedné straně totiž přílišné náklady na sociální pomoc potřebným nutí stát zvyšovat daně a tím podnikatelé ztrácí motivaci a chuť podnikat. Na druhé straně pak díky štědrým sociálním dávkám a podpoře v nezaměstnanosti občané ztrácí motivaci a chuť pracovat.

Podle Kellera příliš štědrý stát neodstraňuje a netlumí sociální problémy, ale naopak je může dokonce i částečně vyvolávat.¹⁹³ Tím, že bude poskytovat sociální dávky všem, kdo se ocitnou v nouzi, což je samozřejmě nepochybně záslužná a chvályhodná činnost, nebude je nikterak motivovat k tomu, aby se snažili něco se svými problémy učinit. Lidé si zvyknou na to, že se o ně vždy někdo postará, že jim stát vždy podá pomocnou ruku. Samozřejmě zde nejsou myšleni lidé skutečně sociálně potřební, lidé invalidní a nemohoucí. Místo toho, aby si hledali práci, budou se spoléhat na podporu v nezaměstnanosti. Raději budou naříkat nad svým osudem, věkem, nedostatkem vědomostí, místo toho, aby podstoupili rekvalifikaci, snažili se rozšířit svoje vědomosti a dovednosti, sami se snažili uplatnit na trhu práce.

Potůček se domnívá, že je nutno rozvíjet tvořivý potenciál jedince, neboť nejvyšším projevem lidství je schopnost tvorby, je to vlastně nejvýznamnější funkcí lidského života.¹⁹⁴ Už v dětství se tvořivost bohatě projevuje při nejrůznějších dětských spontánních herních aktivitách a přetrvává ve větší či menší míře až do dospělosti. V dospělosti pak nastupuje možnost rozvíjet tvořivý potenciál v podobě práce, jež se stává integrujícím prvkem lidské existence. Práce se stává formativním prvkem regulačního a individuálně integračního lidského potenciálu. Absence práce pak představuje hrozbu pro celý lidský potenciál, zejména pro potenciál zdraví.¹⁹⁵

Keller zastává názor, že v naší společnosti neúměrně roste moc byrokracie, jež díky přísné centralizaci a regulaci omezuje svobodu jednotlivců.¹⁹⁶

¹⁹² Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 15

¹⁹³ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 16 - 17

¹⁹⁴ POTUČEK, M. *Křižovatky české sociální reformy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 26

¹⁹⁵ Srov. POTUČEK, M. *Křižovatky české sociální reformy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 31

¹⁹⁶ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 17

Na závěr lze uvést myšlenky Giddense, jenž se domnívá, že získáním většího množství informací a poznatků o sociálním životě nemáme ještě zaručeno, že budeme moci tento život kontrolovat. Pokud porozumíme sociálnímu světu, můžeme pochopit lidské instituce a jednání, ale to ještě neznamená, že toto jednání a tyto instituce dostaneme pod naši kontrolu.¹⁹⁷ Pokud tyto myšlenky aplikujeme na případ zneužívání dávek, lze říci, že i když tento jev budeme důkladně zkoumat a nakonec mu i porozumíme, neznamená to, že jej budeme moci kontrolovat, nebo snad ovlivňovat. Jak dále rozvádí Giddens, na vině jsou především měnící se žebříčky hodnot v lidské společnosti a skutečnost, že nové poznání nemá na hodnotový systém lidí vliv.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Třetí vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 44

¹⁹⁸ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Třetí vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 56

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍL VÝZKUMU

Cílem výzkumu v praktické části této práce bude nalezení odpovědi na otázku, zda tzv. „mezery v zákoně“ vedou k sociálnímu parazitismu. Konkrétně se práce bude zabývat zneužíváním sociálních dávek, tedy dávek nemocenského a důchodového pojištění. Snahou zde bude popsat určitý výsek sociální reality – zneužívání sociálních dávek, tedy jednání, jež lze vnímat jako sociální parazitismus. Cílem práce je upozornit na využívání nedokonalostí zákonů, jež umožňují zneužívání dávek a tím k sociálnímu parazitismu přispívají. Úmyslem je potvrdit, že v systému sociálního pojištění existují možná rizika, vedoucí k jeho zneužívání. Bude proveden výzkum, jehož účelem bude zjistit, zda dochází ke zneužívání sociálních dávek, jakými způsoby se tak děje, snahou bude odpovědět na otázku, zda je možné zabránit sociálnímu parazitismu, jakož i nalézt jeho možné příčiny a důsledky v běžném životě osob, účastných sociálního pojištění. Poslední výzkumná otázka pak bude obsahovat námět, jak by sociální pedagogika mohla přispět k odstranění sociálního parazitismu.

Podle Reichela má výzkum v sociální oblasti svá specifika. Sice je stejně jako výzkumy v jiných oblastech i sociální výzkum založen na kontaktu s realitou, čímž se v tomto případě rozumí svět sociálních jevů. Sociální zkoumání pak podle uvedeného autora směřuje od těchto jevů k porozumění a pochopení vzájemných souvislostí. Sociální výzkum se tedy orientuje na sociální skutečnost a její reálnou podobu, což představuje interakce jedinců a sociálních skupin, zaznamenávání jejich postojů, chování, názorů, dále procesy socializace apod. Pro tyto všechny faktory je dle slov Reichela „*typický značný stupeň neurčitosti*“.¹⁹⁹ Příčinou je fakt, že sociální jevy a skutečnosti jsou určovány řadou faktorů a souvislostí, z nichž některé lze poznat, o existenci jiných se však můžeme jen domnívat. Také Reichel podotýká, že v sociálním výzkumu musíme mít na zřeteli dosti velkou míru nepřesnosti, jež pramení ze skutečnosti, že všechny získávané informace procházejí „*filtrem subjektivity*“.²⁰⁰ Jelikož jsme lidé a informace získáváme také od lidí, vždy zde subjektivní názor účastníků bude hrát velkou roli. Proto budou mít sociální výzkumy v drtivé většině případů jen čistě pravděpodobnostní charakter. Důležité je, jak píše Sedlák, abychom se při

¹⁹⁹ Srov. REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, s. 21

²⁰⁰ Srov. REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, s. 22

zkoumání nespokojili jen s povrchoвым studiem jevů, ale snažili se proniknout i k jejich podstatě, k jádru problému.²⁰¹

Jednotlivé modelové případy zneužití sociálních dávek, které budou dále prezentovány, by měly pomoci najít odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jaká rizika existují v systému sociálního pojištění?
- Jak se sociální parazitismus projevuje v důchodovém pojištění?
- Jak se sociální parazitismus projevuje v nemocenském pojištění?
- Jak lze zabránit sociálnímu parazitismu?
- Jaké jsou příčiny a důsledky zneužívání sociálních dávek – sociálního parazitismu?
- Jak může sociální pedagogika přispět k odstranění sociálního parazitismu?

4.1 Kvalitativní výzkum

Pro provedení výzkumu byla zvolena kvalitativní forma výzkumu. Reichel zastává názor, že kvantitativní přístup předpokládá, že jevy sociálního světa jsou měřitelné, tříditelné, uspořádatelné a lze je kvantifikovat, zatímco kvalitativní přístup nepracuje s měřitelnými charakteristikami, ale snaží se porozumět danému sociálnímu problému a nahlížet na něj komplexně ve všech jeho souvislostech.²⁰² Kraus se domnívá, že v sociálním výzkumu je nutno ke zkoumání přistupovat humanisticky, neboť v centru naší pozornosti je člověk. Je proto namístě zvolit kvalitativní formu výzkumu, neboť tak lépe porozumíme složitosti určitého problému ve všech jeho souvislostech situačních, společenských i historických. Také je podle Krause nutno dodržovat etiku prováděného výzkumu, kdy je třeba dbát na ochranu osobních údajů, citlivost vůči účastníkům výzkumu a seriózní přístup k nim.²⁰³ Disman říká, že „Kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality.“²⁰⁴ Výsledky kvalitativního výzkumu jsou jen minimálně nebo vůbec zobecnitelné. Jak píší pánové Radvan a Vavřík, v kvalitativně i kvantitativně organizovaném výzkumu lze

²⁰¹ Srov. SEDLÁK, J. *Vybrané problémy ze sociální etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 54

²⁰² Srov. REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, s. 40

²⁰³ Srov. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 27 - 31

²⁰⁴ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2006, s. 285

výsledky ověřit výzkumy dalšími, v případě kvalitativního výzkumu však platí, že jeho výsledky mají jen pravděpodobnostní charakter. Dále podotýkají, že výzkum kvalitativní povahy má za cíl specifikaci „jedinečných důvodů a podmínek“ sociálních jevů.²⁰⁵ Disman konstatuje, že kvalitativní výzkum se vyznačuje poměrně nízkou reliabilitou, oproti tomu může vykazovat vysokou validitu.²⁰⁶ Reliabilitou přitom rozumíme spolehlivost, nebo hodnověrnost výzkumu, tedy výzkum reliabilní je spolehlivý. Validita nám říká, zda je výzkum platný, zda výzkumem měříme to, co jsme si předsevzali měřit.

V kvalitativním výzkumu je užívána induktivní logika. Metoda indukce spočívá v tvorbě obecné teorie, tedy, řečeno slovy Hendla, „z pravidelnosti zkoumaných událostí odvozujeme obecné pravidlo o určité pravidelnosti platné pro další události na jiném místě nebo v jiném čase.“²⁰⁷ V induktivním přístupu je na počátku předpoklad, že určité jevy se vyznačují určitou vlastností. V praxi to znamená, že na počátku výzkumu provádíme pozorování, sběr potřebných dat. Poté hledáme pravidelnosti, které se v sebraných datech opakují, a nakonec formulujeme závěry, které mohou následně posloužit jako počáteční hypotézy pro výzkum kvantitativní povahy.

Důležité je, jak podotýkají Vavřík a Jilčík, že v případě kvalitativního výzkumu nebývají jeho výsledky zobecnitelné na širší populaci. Dále tito odborníci uvádí, že na počátku výzkumu je nutno formulovat výzkumné otázky, jež se budou ptát na charakteristiky daného fenoménu.²⁰⁸

Hendl zastává názor, že velkou výhodou kvalitativního přístupu je důkladné poznání problému, výzkumník se přitom snaží o detailní popis sociálního jevu, jeho vývoj, dále provádí komparaci (srovnání) případů, sleduje příslušné procesy.²⁰⁹

V další části této práce jsou popisovány jednotlivé modelové případy zneužívání dávek nemocenského a důchodového pojištění a na základě nich pak vysloveny patřičné závěry. Na počátku výzkumu jsou stanoveny výzkumné otázky, na něž jsou následně hledány odpovědi.

²⁰⁵ Srov. RADVAN, E. a M. VAVŘÍK. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 36 - 37

²⁰⁶ Srov. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2006, s. 287

²⁰⁷ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o., 2005, s. 36

²⁰⁸ Srov. VAVŘÍK, M. a T. JILČÍK. *Základy sociologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 56 - 57

²⁰⁹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o., 2005, s. 53

4.2 Metoda sběru dat

Základem pro účely výzkumu je kvalitativní metoda, provedena studiem a popisem kazuistik, jednotlivých případů zneužití dávek nemocenského a důchodového pojištění. Jedná se o modelové případy zneužití dávek. K zneužití přitom došlo prostřednictvím využití tzv. „mezer v zákoně“. Každý případ je následně analyzován, přičemž je uvedena i možnost, jak by se takovému jednání, tedy zneužití dávky, dalo (dle názoru autorky) v budoucnu zabránit.

V případových studiích budou hledány společné prvky, které vedou ke zneužívání dávek sociálního pojištění. Hendl píše, že výzkum, prováděný prostřednictvím případových studií, se opírá o podrobný popis a analýzu malého množství případů, přičemž výzkumník zaznamenává jejich jednotlivé charakteristiky.²¹⁰ Dále uvádí, že použití techniky případových studií je nejvhodnější pro výzkum, ve kterém se ptáme na otázky typu „jak“ a „proč“, kdy neovlivňujeme průběh události a zaměříme se na přítomnost se všemi jejími reálnými kontexty.²¹¹

Radvan a Vavřík k výzkumu ve formě případových studií píší, že zde nemusíme pracovat jen s jedním respondentem, můžeme zkoumat a srovnávat více případů, podstatné je, že studie netestují hypotézy a nejsou reprezentativní. Dále uvádějí: „*V komplikovaném světě sociálních fenoménů je totiž nepravděpodobné očekávat, že např. poznatky o chování jedné rodiny nám dají možnost mluvit se stejnou jistotou o chování jiných rodin.*“²¹²

4.3 Charakteristika případů zneužití dávek

V této části práce budou prezentovány anonymní modelové případy zneužití sociálních dávek s odkazem na příslušnou „mezeru v zákoně“, které bylo tímto jednáním využito. V teoretické části práce byla pozornost věnována zejména příslušným zákonům, v následující části práce pak bude uvedeno několik modelových případů zneužití sociálních dávek a jejich analýza.

²¹⁰ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o., 2005, s. 103

²¹¹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o., 2005, s. 109

²¹² RADVAN, E. a M. VAVŘÍK. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 52

Uvedené případy jsou vybrány zcela záměrně, účelem bylo poukázat na možnost zneužití dávek nemocenského pojištění, jakož i dávek pojištění důchodového. Jak píše Gavora, je pro kvalitativní výzkum potřebný záměrný výběr právě proto, aby prezentované případy podaly pravdivý a informačně bohatý obraz reality. Přitom se výzkumník zaměří na poměrně málo případů, které však zkoumá o to intenzivněji a důkladněji.²¹³

Případy zneužití dávek:

Kazuistika č. 1:

Pojištěnka, 45 let, pracuje jako mzdová účetní na střední škole. Zaslala za svoji osobu na okresní správu sociálního zabezpečení přihlášku k účasti na pojištění z titulu hlavního pracovního poměru od 16.8.1993, dále z titulu druhého pracovního poměru u téhož zaměstnavatele od 11.3.2012, a nakonec z titulu dohody o pracovní činnosti dle § 5 odst. 5 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, kdy pojistný vztah měl vzniknout od 12.4.2012. Ze všech těchto pojistných vztahů bylo odváděno pojistné dle § 7 zákona č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve výši 25% (z toho 2,3% na nemocenské pojištění, 21,5% na důchodové pojištění a 1,2 % na státní politiku zaměstnanosti) z vyměřovacího základu za zaměstnavatele a 6,5% z vyměřovacího základu za zaměstnance.²¹⁴ V květnu roku 2013 zaměstnankyně zaslala zaměstnavateli Rozhodnutí o vzniku dočasné pracovní neschopnosti od 1.5.2013, vystavené na všechny tři pojistné vztahy. Kontrolou plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti však bylo zjištěno, že druhý pracovní poměr u téhož zaměstnavatele od 11.3.2012 a dohoda o pracovní činnosti od 12.4.2012 nezaložily účast na pojištění, neboť v pracovní smlouvě nebyl sjednán rozhodný příjem vyšší než zákonem stanovená částka 2.500,- Kč.²¹⁵ Druhý pracovní poměr a dohoda o pracovní činnosti tedy měly charakter zaměstnání malého rozsahu dle § 7 zákona

²¹³ Srov. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozšířené české vydání. Brno: Paido, 2010, s. 183 - 184

²¹⁴ Srov. § 7 zákona č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů

²¹⁵ Srov. § 6 odst. 5 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění. Protože zaměstnankyně v rozhodném období dvanácti kalendářních měsíců před vznikem dočasné pracovní neschopnosti nedosáhla v druhém pracovním poměru ani v rámci dohody o pracovní činnosti v žádném měsíci rozhodného příjmu, účast na pojištění nevznikla. Neměla tedy nárok na výplatu nemocenského z titulu druhého pracovního poměru ani z titulu dohody o pracovní činnosti. Obě přihlášky (z titulu druhého pracovního poměru a dohody o pracovní činnosti) zaslala mzdová účetní na OSSZ vědomě neoprávněně. Zasílala na OSSZ všechny doklady, týkající se nemocenského a důchodového pojištění zaměstnanců, měla pověření zaměstnavatele k podpisu účetních dokladů a dokladů, týkajících se pojištění. Svoje přihlášky k pojištění zaslala na OSSZ z důvodu úmyslného vylákání dávek nemocenského pojištění.

Analýza kazuistiky:

Uvedený případ zneužití dávky je typem zcela účelového jednání pojištěnky, jež s vědomím porušení zákona zaslala na příslušnou OSSZ přihlášky k nemocenskému pojištění za svoji osobu, přestože si byla vědoma faktu, že pojištění nevzniklo. Dále pak čerpala dávky nemocenského pojištění, na něž ovšem neměla nárok. Kontrolou bylo zjištěno, že se jednalo o přihlášky k nemocenskému pojištění, zaslané v rozporu se zákonem a vyplacené dávky nemocenského pojištění byly následně po pojišťence vymáhány. V současné právní úpravě chybí povinnost zaměstnavatele při přihlášení zaměstnance k pojištění dodat na příslušnou okresní správu sociálního zabezpečení i kopii pracovní smlouvy zaměstnance. Pokud by taková povinnost existovala, mohli by pracovníci okresní správy sociálního zabezpečení ihned při přihlášení zaměstnance k pojištění posoudit, zda skutečně vzniká dle pracovní smlouvy pojistný vztah (tedy zda se nejedná o zaměstnání malého rozsahu, kdy sjednaná výše příjmu nemá dosáhnout částky rozhodného příjmu, nebo se nejedná o krátkodobé zaměstnání, které rovněž nezaloží účast na pojištění apod.). Zákon č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení obsahuje v § 37 informace o vedení a předkládání záznamů, ale povinnost předložit i kopii pracovní smlouvy zaměstnance zde uvedena není.²¹⁶

²¹⁶ Srov. § 37 zákona č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

Kazuistika č. 2:

Pojištěnec, 62 let, jednatel společnosti s ručením omezeným. Zaměstnavatel – společnost s ručením omezeným - zahájil činnost a první zaměstnance přihlásil od 1.2.1992. Činnost vykonával až do 31.12.1993. Okresní správě sociálního zabezpečení se však nepodařilo provést kontrolu plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v souladu se zákonem č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, zákonem č. 552/1991 Sb. z., o státní kontrole. Důvodem byla nesoučinnost ze strany zaměstnavatele (statutárního zástupce zaměstnavatele – jednatele společnosti a zároveň jednoho z jejích zaměstnanců), kdy na opakované výzvy k dostavení se k provedení kontroly nereagoval. Ke kontrole na okresní správu sociálního zabezpečení se jednatel společnosti dostavil až za spolupráce OSSZ s Policií České republiky prostřednictvím tzv. předvedení. Jednatel prohlásil, že nemá k dispozici žádné účetní doklady ani jiné podklady ke kontrole, že mu bylo veškeré účetnictví odcizeno, nelze je ani získat z PC či jiného záznamového zařízení. OSSZ se nepodařilo získat ke kontrole žádné účetní a jiné doklady, kontrola nebyla provedena a společnost byla zařazena do evidence tzv. nedosažitelných zaměstnavatelů. Po dvaceti letech v roce 2013, kdy jednatel dovršil důchodový věk pro odchod do starobního důchodu dle § 29 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, dostavil se na okresní správu sociálního zabezpečení za účelem sepsání žádosti o výpočet a zařízení výplaty starobního důchodu. Protože mu v evidenci České správy sociálního zabezpečení chyběla doba pojištění za roky 1992 a 1993, byl domluven další termín sepsání žádosti o starobní důchod s tím, že se pokusí doklady o pojištění v uvedených letech získat. Při dalším jednání na OSSZ pak předložil doklady o pojištění od 1.2.1992 do 31.12.1993 ve společnosti, u které se nepodařilo provést kontrolu plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, jak je uvedeno výše – z důvodu neexistence potřebných dokladů, což sám jednatel (nynější žadatel o starobní důchod) čestně prohlásil a vlastnoručně podepsal. V předložených dokladech byl zaměstnavatelem, jehož byl dotyčný žadatel o důchod jednatelem, potvrzen příjem ve výši cca 75.000.-Kč za kalendářní měsíc, což představuje částku několikanásobně vyšší, než činil v tehdejší době průměrný plat. Navíc doklady byly pořízeny za pomoci softwaru, který v letech 1992 a 1993 ještě vůbec neexistoval, byl vytvořen až v letech pozdějších. Česká správa sociálního zabezpečení následně rozhodla, že doba důchodového pojištění a příjmy, jež žadatel

o důchod předložil, nelze považovat jako dobu a příjmy dostatečně doloženou a prokázanou, proto na ni při výpočtu starobního důchodu nebude brán zřetel.

Analýza kazuistiky:

Ze strany zákonodárce by bylo žádoucí vytvořit zákon, nebo novelizovat stávající zákon č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, a zákon č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, tak, aby nepředložení dokladů zaměstnavatelem ke kontrole plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, bylo považováno na hrubé porušení povinností zaměstnavatele, aby byla ze strany OSSZ možnost uložit daleko vyšší pokuty za nesoučinnost a neplnění povinností, než je tomu dosud. Také by bylo jistě namístě uvažovat o porušení povinností zaměstnavatele ve smyslu předkládání dokladů ke kontrole jako o spáchání trestného činu. Pod hrozbou odnětí svobody, nebo alespoň uložení vyšších pokut, by se možná zaměstnavatelé neodvážili předkládat falsifikované či žádné doklady.

Kazuistika č. 3:

Pojištěnec, 45 let, jednatel společnosti s ručením omezeným. Zaměstnavatel – taktéž společnost s ručením omezeným - zahájil činnost a první zaměstnance přihlásil od 25.4.2007. Činnost vykonával až do 31.12.2009. Okresní správě sociálního zabezpečení se však nepodařilo provést kontrolu plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanost v souladu se zákonem č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, zákonem č. 552/1991 Sb. z., o státní kontrole. Důvodem byla nesoučinnost ze strany zaměstnavatele (statutárního zástupce zaměstnavatele – jednatele společnosti a zároveň jednoho z jejích zaměstnanců), který ke kontrole nepředložil požadované doklady. Jednatel společnosti prohlásil, že nemá k dispozici žádné účetní doklady ani jiné podklady ke kontrole, že veškeré jeho účetnictví bylo zničeno při požáru, a nelze je ani získat z PC či jiného záznamového zařízení. OSSZ se nepodařilo získat ke kontrole žádné účetní a jiné doklady, kontrola nebyla provedena a společnost byla zařazena do evidence tzv. nedosažitelných zaměstnavatelů. Jednatel této společnosti byl poté od 1.1.2010 zaměstnán na hlavní pracovní poměr u další společnosti. Zde se mu stal dne 5.6.2012 nepracovní úraz a po ně-

kolikaměsíční pracovní neschopnosti požádal o přiznání invalidního důchodu. Protože mu v evidenci České správy sociálního zabezpečení chyběla doba pojištění za dobu od 25.4.2007 do 31.12.2009, byl domluven další termín sepsání žádosti o invalidní důchod s tím, že se pokusí doklady o pojištění v uvedených letech dohledat mezi svými doklady. Při další návštěvě na OSSZ pak předložil doklady, potvrzující mu pojištění od 25.4.2007 do 31.12.2009 ve společnosti, u které se nepodařilo provést kontrolu plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, jak je uvedeno výše – z důvodu neexistence potřebných dokladů, což sám jednatel (nynější žadatel o invalidní důchod) čestně prohlásil a taktéž vlastnoručně podepsal. V předložených dokladech byl zaměstnavatelem, jehož byl dotyčný žadatel o důchod jednatelem, potvrzen příjem ve výši téměř 750.000,- Kč za období od dubna do prosince 2007 a 800.000,- Kč za každý následující kalendářní rok. Příjmy však byly vykázány jen na ručně psaných mzdových listech jednatele společnosti, na dotaz, zda lze doložit i mzdové listy ostatních zaměstnanců původní společnosti a předložit ke kontrole i nákladové účty mezd jednatel a nyní žadatel o invalidní důchod odpověděl negativně s odůvodněním, že si uschoval jen svoje doklady, ostatních zaměstnanců společnosti nikoliv. Česká správa sociálního zabezpečení následně rozhodla, že doba důchodového pojištění a příjmy, jež žadatel o důchod předložil, nelze považovat za dobu a příjmy dostatečně doloženou a prokázanou, proto na ni při výpočtu invalidního důchodu nebude brán zřetel.

Analýza kazuistiky:

I v tomto případě se zcela jistě jedná o účelový výklad práva s cílem parazitovat na systému důchodového pojištění. Opět lze konstatovat, že by ze strany zákonodárce bylo žádoucí vytvořit zákon, nebo novelizovat stávající zákon č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, a zákon č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, tak, aby nepředložení dokladů zaměstnavatelem ke kontrole plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, bylo považováno na hrubé porušení povinností zaměstnavatele, a aby byly uzákoněny přísnější tresty pro zaměstnavatele, kteří doklady falsifikují, nebo ke kontrole vůbec nepředkládají.

Kazuistika č. 4:

Pojištěnka, 61 let, zaměstnána jako technický pracovník. Zaměstnankyně zaměstnána v organizaci od 2.10.1995 do 28.12.2009 na hlavní pracovní poměr, účastna nemocenského i důchodového pojištění. Od 1.1.2010 začala pobírat starobní důchod dle § 29 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění. V organizaci zaměstnána i v následujících letech, ale pouze na dohodu o provedení práce, účast na pojištění nevznikla, maximální počet odpracovaných hodin za rok nepřesahoval 100 hodin. 1.1.2013 se zaměstnankyni stal úraz, z důvodu zlomené nohy byla hospitalizována v nemocnici. Zaměstnavatel v době hospitalizace zaměstnankyně přihlásil dotyčnou pracovníci k pojištění z titulu hlavního pracovního poměru od 2.1.2013. Zaměstnankyně si nechala od lékaře vystavit potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti od 7.1.2013, na příloze k žádosti o dávku nemocenského pojištění zaměstnavatel potvrdil pravděpodobnou výši příjmu 40.000,- Kč za měsíc, tedy ve výši 1.333,33 Kč za kalendářní den.²¹⁷ Bližším šetřením případu bylo zjištěno, že zaměstnankyně je rodinná příslušnice jednoho z jednatelů společnosti. Kontrolou bylo dále zjištěno, že pracovní smlouva na hlavní pracovní poměr zaměstnankyně byla sepsána později, než zaměstnanec tuto pracovníci přihlásil k pojištění. Také bylo zjištěno, že výkazy práce zaměstnankyně v rámci hlavního pracovního poměru neexistují, zaměstnavatel měl k dispozici pouze výkazy práce z titulu dohody o provedení práce této zaměstnankyně, a to pouze do konce roku 2012. Zaměstnavateli byla prokázána snaha o protiprávní vylákání dávky nemocenského pojištění. Přihláška zaměstnankyně k účasti na pojištění byla stornována a zaměstnavatel zaměstnankyni k pracovnímu poměru přihlásil až od data 28.1.2013. Dávka nemocenského pojištění nebyla vyplacena.

Analýza kazuistiky:

V tomto případě se jedná o typický projev sociálního parazitismu. Není nic špatného na tom, když se starobní důchodkyně snaží přivydělat si. Ovšem v uvedeném případě se jednalo o vylákání dávky a snahu vytěžit maximální užitek z pracovní neschopnosti. Takový

²¹⁷ Dle § 19 odst. 6 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, „*jestliže v rozhodném období nemá zaměstnanec vyměřovací základ nebo není-li v tomto rozhodném období alespoň 7 kalendářních dnů, jimiž se dělí vyměřovací základ, považuje se za denní vyměřovací základ jedna třicetina započítatelného příjmu, které by zaměstnanec pravděpodobně dosáhl v kalendářním měsíci, v němž vznikla sociální událost*“.

případ sociálního parazitismu by měl být jistě odpovídajícím způsobem sankcionován, přičemž postih by se měl týkat nejen zaměstnavatele, ale i zaměstnankyně, neboť oba se na podvodném vylákání dávky nemocenského pojištění nepochybně a prokazatelně podíleli.

Kazuistika č. 5:

Pojištění, 27 let, zaměstnána jako referent prodeje. Zaměstnankyně nastoupila do zaměstnání 1.7.2012, do té doby studovala na vysoké škole do dovršení 26 let věku. Zaměstnavatel zaměstnankyni poskytoval příjem ve výši 10.000,- Kč hrubého měsíčně. Za prosinec roku 2012, leden a únor roku 2013 byl však vykázán příjem ve výši 40.000,- Kč hrubého za jeden měsíc. Tím došlo k navýšení vyměřovacího základu zaměstnankyně. Tato zaslala na okresní správu sociálního zabezpečení žádost o peněžitou pomoc v mateřství s datem nástupu 26.3.2013. Protože rozhodné období, ze kterého se vychází při výpočtu dávky nemocenského pojištění, je 12 měsíců, předcházejících měsíci, ve kterém došlo k sociální události (k nástupu na peněžitou pomoc v mateřství)²¹⁸, bude se do vyměřovacího základu pojištění vycházet z vykazaného příjmu za měsíce červenec 2012 až únor 2013 (v našem případě vycházíme ze skutečnosti, že pracovní poměr zaměstnankyně vznikl až 1.7.2012, počátek rozhodného období nemůže být dříve, než počátek pracovního poměru²¹⁹). Tím, že zaměstnavatel pojištěnce přiznal za měsíce prosinec 2012, leden a únor 2013 vyšší vyměřovací základ, než v předchozích měsících, došlo k navýšení denního vyměřovacího základu pojištění. Přitom se pracovní doba ani druh vykonávané práce u zaměstnankyně nezměnila.

Analýza kazuistiky:

V tomto případě se zaměstnavateli nepodařilo prokázat protiprávní jednání. Navýšení vyměřovacího základu zaměstnankyně bylo v souladu se zákonem, respektive zákon neřeší

²¹⁸ Srov. § 18 odst. 3 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění: „Rozhodným obdobím je období 12 kalendářních měsíců před kalendářním měsícem, ve kterém vznikla sociální událost...“

²¹⁹ Srov. § 18 odst. 4 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění: „Jestliže sociální událost u zaměstnance vznikla v období, kdy od vzniku pojištění zaměstnance do konce kalendářního měsíce, který předchází kalendářnímu měsíci, v němž sociální událost vznikla, neuplynulo 12 kalendářních měsíců, je rozhodným obdobím období od vzniku pojištění zaměstnance do konce kalendářního měsíce, který předchází kalendářnímu měsíci, v němž sociální událost vznikla.“

možnost navýšení vyměřovacího základu jen krátkou dobu před počátkem sociální události. Takové jednání je sice nezvyklé a nanejvýš podezřelé, zvláště pokud se jedná o navýšení vyměřovacího základu v době, kdy bylo zřejmé, že zaměstnankyně v dohledné době nastoupí na peněžitou pomoc v mateřství. Jednání zaměstnavatele lze označit za účelový výklad zákona s úmyslem získat pro zaměstnankyni výhodnější výpočet dávky nemocenského pojištění.

Kazuistika č. 6:

Pojištěnka, 20 let, prodavačka. Studentka střední školy, studium bylo úspěšně ukončeno maturitou dne 22.5.2013. V době studia na střední škole studentka otěhotněla, předpokládaný den porodu je určen na 7.10.2013. Po ukončení studia nemá studentka nárok na dávku peněžité pomoci v mateřství. Od 1.8.2013 je přihlášena k pojištění z titulu hlavního pracovního poměru u zaměstnavatele, jímž je její otec. Od data nástupu do zaměstnání je zaměstnankyně účastna nemocenského pojištění a získává tím i nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství, na niž nastoupí 6 až 8 týdnů před očekávaným dnem porodu.²²⁰ Datum nástupu na peněžitou pomoc v mateřství si pojištěnka stanoví na den 26.8.2013 (tedy 6 týdnů před očekávaným dnem porodu). Rozhodným obdobím, ze kterého se stanoví vyměřovací základ pojištěnky, je období od 1.8.2013 do 25.8.2013, za které jí byl zaměstnavatelem zúčtován příjem ve výši 45.000,- Kč. Tím získá pojištěnka nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství ve výši 892,- Kč za kalendářní den, což je částka, blízká se maximální výši dávky (tou je částka ve výši 1.058,- Kč za kalendářní den).

Analýza kazuistiky:

Jedná se zcela jistě o další případ sociálního parazitismu. Zaměstnavatel svým ostatním zaměstnancům vyplácel mzdu jen o něco málo vyšší, než je částka minimální mzdy (tj. částka 8.500,- Kč). Jistě není nic špatného na tom, když zaměstnavatel rodinného příslušníka poněkud zvýhodní oproti jeho spolupracovníkům. Ovšem v takové výši, jak je

²²⁰ Srov. § 34 odst. 1 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění: „*Nástup na peněžitou pomoc v mateřství nastává dnem, který pojištěnka určí v období od počátku osmého týdne do počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu...*“

uvedeno v kazuistice č. 6, se jedná o zvýhodnění zcela jistě neetické a z pohledu čerpání sociálních dávek i zcela jistě parazitní. Jednalo se nepochybně o účelové jednání, s úmyslem získat téměř maximální výši peněžité pomoci v mateřství.

Kazuistika č. 7:

Pojištěnec, 38 let, osoba samostatně výdělečně činná - OSVČ. Pracuje v zemědělství, pravidelně si nechává vystavovat potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti na období zimních měsíců, kdy práce v zemědělství téměř není třeba. Předtím si navýší vyměřovací základ, ze kterého je posléze vypočtena dávka nemocenského pojištění. Dojde tím k navýšení vypláčené dávky při dočasné pracovní neschopnosti. „*Výše nemocenského za kalendářní den činí 60% denního vyměřovacího základu.*“²²¹ Přitom platí, že vyměřovacím základem OSVČ je úhrn měsíčních základů, kterých dosáhla v rozhodném období, ze kterých tato osoba zaplatila pojistné.²²² Tedy, pokud si OSVČ navýší vyměřovací základ tím, že zaplatí vyšší pojistné, dojde tím i k navýšení dávky nemocenského pojištění.

Analýza kazuistiky:

V tomto případě je vina za zneužití dávky nemocenského pojištění nepochybně i na straně ošetřujícího lékaře, jenž vystaví OSVČ potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti pravidelně ve stejném období. Nicméně záleží na posouzení zdravotního stavu pojištěnce ošetřujícím lékařem, který následně zváží, zda potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti vystaví, či nikoliv.²²³

Kazuistika č. 8:

Nezaměstnaná, 62 let. Paní je dlouhodobě evidována v seznamu uchazečů o zaměstnání na úřadu práce. V posledních deseti letech nedosáhla žádný vyměřovací základ z pojištěné

²²¹ § 29 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

²²² Srov. § 18 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

²²³ § 57 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, uvádí: „*Ošetřující lékař rozhodne o vzniku dočasné pracovní neschopnosti pojištěnce, jestliže vyšetřením zjistí, že mu jeho zdravotní stav pro nemoc nebo úraz nedovoluje vykonávat dosavadní pojištěnou činnost....*“

činnosti, nebyla zaměstnána. Dne 1.6.2013 podala žádost o starobní důchod dle § 29 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění. Starobní důchod se zde vypočte z průměrné mzdy dle § 15 zákona č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, neboť není k dispozici vyměřovací základ, kterého by pojištěnec dosáhl v posledních deseti letech před vznikem nároku na starobní důchod. Přitom průměrná mzda jako vyměřovací základ pro výpočet starobního důchodu tohoto občana výrazně zvýhodňuje před žadateli, jež celý život tvrdě pracovali, v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce nebyli vedeni, nebo jen velmi krátké období, přičemž v zaměstnání dosahovali často jen příjem, blížící se minimální mzdě (průměrná mzda činí částku kolem 25.000,- Kč, zatímco minimální mzda částku téměř třikrát nižší).²²⁴

Analýza kazuistiky:

Snahou zákonodárce při vydání zákona o důchodovém pojištění zcela jistě nebylo zvýhodnit dlouhodobě nezaměstnané spoluobčany (nutno podotknout, že mnohdy nezaměstnané z důvodu nezájmu o práci), oproti lidem, kteří pracují většinu života a často i velmi těžce. Lze chápat, že pokud nejsou k dispozici příjmy, je nutno výpočtový základ stanovit ze zákonem určené částky. Možná by však bylo pro osoby dlouhodobě evidované na úřadu práce daleko více motivující, aby byl výpočtový základ pro důchod odvozován ze mzdy minimální, než průměrné.

Kazuistika č. 9:

Pojištěnec, 32 let, zaměstnán jako dělník. Zaměstnanec, jehož pracovní poměr trvá od 1.6.2005, předložil na okresní správu sociálního zabezpečení potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti ode dne 15.7.2013. Na potvrzení o počátku dočasné pracovní neschopnosti lékař uvedl, že se jedná o nepracovní úraz. V příloze k žádosti o dávku nemocenského pojištění pojištěnec uvedl, že úraz vznikl dne 14.7.2013 ve večerních hodinách. Dále zde

²²⁴ „Základní sazba minimální mzdy pro stanovenou týdenní pracovní dobu 40 hodin činí 8.000,- Kč za měsíc nebo 48,10 Kč za hodinu.“ Minimální mzda od 1.1.2013 [online, cit. 2013-07-04, 09:27 SEČ]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/13833>. Od 1.8.2013 došlo k navýšení základní sazby minimální mzdy o 500,- Kč. „Zvýší se i základní hodinová sazba minimální mzdy ze 48,10 korun na 50,60 korun.“ Zvýšila se minimální mzda [online, cit. 2013-08-02, 06:13 SEČ]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/15857>.

uvedl, že byl při cestě ze zaměstnání napaden skupinou neznámých útočníků, kteří mu následně způsobili zranění, v důsledku něhož se stal dočasně práce neschopným. OSSZ bližším šetřením zjistila, že úraz práce neschopného pojištěnce vznikl zaviněnou účastí ve rvačce, kterou dotyčný vyprovokoval. Dle § 31 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, byla pojištěnci následně dávka nemocenského pojištění krácena o 50%.²²⁵

Analýza kazuistiky:

Pojištěnec vědomě zatajil, že se na rvačce podílel, respektive ji vyprovokoval. Navíc byl opilý a tuto skutečnost také neuvedl do prohlášení o vzniku nepracovního úrazu. Vědomě neuvedl skutečnosti, jež měly vliv na výši dávky nemocenského pojištění. Opět se tedy jedná o případ sociálního parazitismu, kdy se pojištěnec snažil získat dávku nemocenského pojištění ve vyšší výši, než na jakou měl nárok.

Kazuistika č. 10:

Pojištěnka, 28 let, zaměstnána jako dělnice. Účastna nemocenského pojištění z titulu hlavního pracovního poměru, je zaměstnána od 15.9.2005. Pečuje o dítě ve věku 8 let. Pojištěnka je rozvedená. Dítě je často nemocné a pojištěnka pravidelně předkládá žádost o ošetřovné. Zde uvádí, že je osamělá a uplatňuje tedy nárok na ošetřovné v době 16 kalendářních dnů.²²⁶ Zákon považuje za osamělého zaměstnance osobu, jejíž rodinný stav je svobodný nebo rozvedený, případně ovdovělý, dále pokud nežije s družkou nebo registrovaným partnerem apod.²²⁷ Bylo však zjištěno, že pojištěnka s partnerem žije, ovšem tento není oficiálně označen jako „druh“. Také nemá shodné trvalé bydliště s bydlištěm pojištěnky.

²²⁵ Srov. § 31 písm. a) zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění: „*Výše nemocenského za kalendářní den činí 50% výše nemocenského, jestliže si pojištěnec přivodil dočasnou pracovní neschopnost zaviněnou účastí ve rvačce...*“

²²⁶ Srov. § 40 písm. b) zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění: „*Podpůrčí doba u ošetřovného činí nejdéle 16 kalendářních dnů, jde-li o osamělého zaměstnance, který má v trvalé péči aspoň jedno dítě ve věku do 16 let, které neukončilo povinnou školní docházku.*“

²²⁷ Srov. § 40 odst. 7 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Analýza kazuistiky:

Jen velmi zřídka se podaří prokázat, že je zaměstnankyně (případně i zaměstnanec) skutečně osamělá a nežije s partnerem. Zákon o nemocenském pojištění vyjmenovává soužití typu manžel – manželka, druh – družka, případně registrovaní partneři. Ovšem fakt, že v současné době mnoho lidí žije v jedné domácnosti neoficiálně, každý uvede trvalé bydliště na jiné adrese a nedá se tedy z žádných oficiálních zdrojů ověřit, zda se skutečně jedná o jednu domácnost, je dnes velmi častý a v praxi se takřka nedá prokázat opak.

Kazuistika č. 11:

Pojištěnec, 24 let, zaměstnán jako technický pracovník. Zaměstnanec zaměstnán od 1.12.2012 na hlavní pracovní poměr u zaměstnavatele, jímž je jeho maminka. Je účasten nemocenského i důchodového pojištění. Přihláška zaměstnance byla na okresní správu doručena v zákonem stanovené lhůtě dne 4.1.2013.²²⁸ Dne 28.1.2013 bylo na okresní správu sociálního zabezpečení zasláno Rozhodnutí o dočasné pracovní neschopnosti, přičemž den vzniku dočasné pracovní neschopnosti byl dne 2.1.2013. Dočasná pracovní neschopnost vznikla následkem nepracovního úrazu (zaměstnanec při pobytu na horách sjížděl na lyžích po sjezdovce a došlo ke srážce s dalším lyžařem). Na příloze k žádosti o dávku nemocenského pojištění zaměstnavatelka potvrdila zaměstnanci výši příjmu za měsíc prosinec v částce 75.000,- Kč. Z této částky byla vypočtena dávka nemocenského ve výši 825,- Kč za kalendářní den. Maximální denní částka nemocenského přitom činí 855,- Kč.

Analýza kazuistiky:

Výše uvedený případ je zcela jistě dalším případem sociálního parazitismu. Zaměstnavatelka svým ostatním zaměstnancům vyplácela mzdu jen o něco málo vyšší, než je částka minimální mzdy (cca 9.000,- Kč měsíčně). Navíc v případě, že přihláška zaměstnance k pojištění byla na okresní správu sociálního zabezpečení zaslána sice v zákonem stanovené lhůtě, ale již v době, kdy byl zaměstnanec následkem úrazu uznán dočasně práce ne-

²²⁸ Dle § 94 odst. 1 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, „zaměstnavatel je povinen oznámit okresní správě sociálního zabezpečení na předepsaném tiskopisu den nástupu zaměstnance do zaměstnání, které mu založilo účast na pojištění, a to do 8 kalendářních dnů ode dne nástupu do zaměstnání...“

schopným, je přinejmenším zajímavé a nutno dodat, že i podezřelé. Dočasná pracovní neschopnost zaměstnance trvala celkem 210 kalendářních dnů a pojištěnci byla vyplacena dávka nemocenského pojištění v celkové výši 155.925,- Kč (za prvních 21 kalendářních dnů byla zaměstnanci vyplácena náhrada mzdy zaměstnavatelem, tedy okresní správa sociálního zabezpečení vyplácela nemocenské následujících 189 kalendářních dnů).²²⁹

Kazuistika č. 12:

Pojištěnec, 38 let, zaměstnán jako řidič nákladního automobilu. U zaměstnavatele byla okresní správou sociálního zabezpečení provedena kontrola plnění povinností v nemocenském pojištění, v důchodovém pojištění a při odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Bylo zjištěno, že na přehledech za měsíce 11/2011 a 12/2011 nebyl u tohoto zaměstnance zaměstnavatelem vykázán žádný vyměřovací základ, i když vykázán být měl, neboť zaměstnanci byly zaměstnavatelem v těchto měsících zúčtovány příjmy. Tato skutečnost byla ověřena ze mzdového listu a Přehledů o výši pojistného za měsíce 11/2011 a 12/2011. V uvedených měsících nebylo zaměstnavatelem odvedeno pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Kontrolou bylo zjištěno, že zaměstnavatel zaměstnanci zúčtoval za měsíce listopad a prosinec roku 2011 příjmy, které nebyly zahrnuty do vyměřovacího základu pro odvod pojistného na sociální zabezpečení.²³⁰ Příjem, zúčtovaný v měsících listopadu a prosince 2011 byl vyměřovacím základem pro odvod pojistného na sociální zabezpečení a tedy mělo být z tohoto příjmu odvedeno pojistné v příslušné výši. Příjem zaměstnance za měsíc listopad 2011 byl zúčtován ve výši 600.000,- Kč, pojistné za zaměstnance mělo činit částku 39.000,-Kč, za zaměstnavatele částku 150.000,-Kč.²³¹ Za měsíc prosinec 2011 byl

²²⁹ § 192 zákona č. 262/2006 Sb. z., Zákoník práce, říká: „Zaměstnanci, který byl uznán dočasně práce neschopným nebo kterému byla nařízena karanténa, příslušní v době první 14 kalendářních dnů a v období od 1. ledna 2012 do 31. prosince 2013 v době prvních 21 kalendářních dnů trvání dočasně pracovní neschopnosti nebo karantény náhrada mzdy nebo platu...“

²³⁰ § 5 odst. 1 zákona č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, říká: „Vyměřovacím základem zaměstnance pro důchodové pojištění je úhrn příjmů, které...mu zaměstnavatel zúčtoval v souvislosti se zaměstnáním, které zakládá účast na nemocenském pojištění. Zúčtovaným příjmem se...rozumí plnění, které bylo v peněžní nebo nepeněžní formě nebo formou výhody poskytnuto zaměstnavatelem zaměstnanci nebo předáno v jeho prospěch...“

²³¹ Dle § 7 zákona č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, činí sazba pojistného za zaměstnance 6,5% z vyměřovacího základu, za zaměstnavatele 25% z vyměřovacího základu.

zaměstnanci zaměstnavatelem zúčtován příjem ve výši 475.000,- Kč, pojistné za zaměstnance mělo činit částku 30.875,- Kč a za zaměstnavatele částku 118.750,- Kč. Zaměstnavateli byl po provedení kontroly vyčíslen nedoplatek pojistného v celkové výši 338.625,- Kč. Z celkového nedoplatku na pojistném ve výši 338.625,- Kč bylo vyčísleno i penále.²³²

Analýza kazuistiky:

Zaměstnavatel vědomě nesplnil povinnost, danou zákonem č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Při prováděné kontrole plnění povinností v nemocenském a důchodovém pojištění a odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti kontrolnímu pracovníkovi tvrdil, že smlouva se zaměstnancem byla sepsána chybně jako smlouva o hlavním pracovním poměru. Správně měla být smlouva nazvána jako dohoda o provedení práce a pojistné tedy nemělo být hrazeno. Dodatečně se zaměstnavatel pokusil opravit a přepsat doklady a podklady, původně předložené ke kontrole, a žádal o provedení nové kontroly s odůvodněním, že původní doklady nebyly zpracovány správně. Nicméně k pozdějším opravám již nebylo okresní správou sociálního zabezpečení přihlédnuto, smlouvy o pracovním poměru nelze opravovat a přepisovat se zpětným datem. Činnost, vykonávaná zaměstnancem pro zaměstnavatele, měla zcela zřetelně charakter hlavního pracovního poměru. Zaměstnavateli byl proto po provedení kontroly vystaven platební výměr, v němž byla vyčíslena dlužná částka pojistného. Tuto musel zaměstnavatel doplatit v plné výši a k tomu zaplatit i vyčíslené penále.

Kazuistika č. 13:

Pojištěnka, 26 let, zaměstnána jako technická pracovnice. Zaměstnavatelem je nevlastní otec pojištěnky. Pracovní poměr vznikl dne 28.11.2011. Od 1.12.2011 do 19.5.2012 byla pojištěnka dočasně práce neschopna. Protože však v zaměstnání neodpracovala alespoň 7

²³² § 20 odst. 1 zákona č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, praví: „*Nebylo-li pojistné zapláceno ve stanovené lhůtě anebo bylo-li zapláceno v nižší částce, než ve které mělo být zapláceno, je plátce pojistného povinen platit penále. Penále činí 0,05% dlužné částky za každý kalendářní den, ve kterém některá z těchto skutečností trvala.*“

kalendářních dnů, byla zaměstnavatelem doložena pravděpodobná výše příjmu.²³³ Tato pravděpodobná výše příjmu (denní vyměřovací základ) byla zaměstnavatelem určena na částku 1.983,- Kč. Denní výše dávky tedy činila částku 729,- Kč. Následně nastoupila pojištěnka od 20.5.2012 na peněžitou pomoc v mateřství, již pobírala až do 1.12.2012. Od 15.1.2013 pak pojištěnka uplatnila nárok na další dočasnou pracovní neschopnost, trvající do 12.7.2013. Použitý denní vyměřovací základ pro tuto dávku nemocenského pojištění byl ve výši 2.708,- Kč. Z tohoto vyměřovacího základu byla vypočtena nemocenská v denní výši 855,- Kč, což je maximální výše dávky na kalendářní den. Od 13.7.2013 pojištěnka opět nastoupila na peněžitou pomoc v mateřství, jež se vyplácela až do 24.1.2014. Denní vyměřovací základ zde činil částku 2.425,- Kč. Denní výše mateřské činila částku 1.024,- Kč, tedy téměř maximální výši dávky (maximální výše mateřské na den činí částku 1.058,- Kč).

Analýza kazuistiky:

Zaměstnankyně dosáhla potřebnou dobu pojištění v předchozích dvou letech v minimální výši 270 kalendářních dnů tím, že do nástupu do zaměstnání ke svému nevlastnímu otci studovala na vysoké škole a toto studium úspěšně zakončila. Pak ovšem neodpracovala téměř žádnou dobu, pouze čerpala dávky nemocenského pojištění – nemocenské a peněžitou pomoc v mateřství. Vždy jí zaměstnavatel vykázal příjem v takové výši, aby získala dávky nemocenského pojištění v téměř maximální výši. Jedná se o zcela zřejmý projev sociálního parazitismu, i když opět neporušující zákon, jen využívající mezer v něm a účelově si uzpůsobující jednotlivá ustanovení zákona k svému maximálnímu užítku.

²³³ Dle § 19 odst. 6 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, „jestliže v rozhodném období nemá zaměstnanec vyměřovací základ nebo není-li v tomto rozhodném období alespoň 7 kalendářních dnů, jimiž se dělí vyměřovací základ, považuje se za denní vyměřovací základ jedna třicetina započítatelného příjmu, které by zaměstnanec pravděpodobně dosáhl v kalendářním měsíci, v němž vznikla sociální událost“.

4.4 Další případy sociálního parazitismu v nemocenském pojištění

Nedodržení režimu dočasně práce neschopného

Samostatnou kapitolou zneužití dávek je pak krácení nebo odnětí nemocenského na základě provedení kontroly dodržování režimu dočasně práce neschopných pověřeným pracovníkem okresní správy sociálního zabezpečení. Například v roce 2012 se krácení nebo odnětí nemocenského týkalo 2.977 osob.²³⁴ *„Kontrolu dodržování režimu dočasně práce neschopného pojištěnce provádí příslušný orgán nemocenského pojištění pověřenými zaměstnanci z vlastního podnětu nebo z podnětu ošetřujícího lékaře pojištěnce anebo zaměstnavatele.“*²³⁵ Na vině při odnětí nebo krácené nemocenské jsou zaměstnanci, ale není výjimkou i zneužití dávek zaměstnavatelem. Zaměstnanci si mnohdy chtějí od náročného zaměstnání „odpočinout“, proto se neostýchají navštívit svého praktického lékaře s žádostí o vystavení tzv. „neschopenky“. Nebo si potřebují vyřídit soukromé záležitosti, na něž během pracovního procesu nemají čas, přitom dovolenou chtějí vyčerpat v jiném termínu, proto volí možnost být nějaký čas práce neschopen z důvodu „nemoci“. Zaměstnavatelé na druhé straně někdy svoje zaměstnance sami posílají k jejich praktickému lékaři za účelem vystavení rozhodnutí o vzniku dočasné pracovní neschopnosti. Děje se tak nejčastěji v případech, kdy hlavní náplní činnosti zaměstnavatele je provádění tzv. „sezónních“ prací, přičemž v některých měsících v roce tedy nemá možnost zajistit práci všem svým zaměstnancům, proto se s nimi dohodne buď na dočasné pracovní neschopnosti, nebo s nimi ukončí pracovní poměr a po několika měsících je opět přijme. Jistě se nejedná o zcela etické jednání, ovšem na druhou stranu je dlužno přiznat, že pokud zaměstnavatel opravdu nemá dostatek práce pro všechny svoje zaměstnance, tak je pochopitelné, že raději volí možnost omezit počet svých pracovníků, než aby jim dál vyplácel mzdu v nezmenšené výši a přitom se třeba dostal do platební neschopnosti vůči svým dodavatelům, státním organizacím a podobně.

²³⁴ Srov. Národní pojištění č. 5/2013, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 30

²³⁵ § 76 zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Maximální vyměřovací základ

Také zákon č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, zavádí pojem maximální vyměřovací základ, při jehož dosažení již pojištěnec nemusí dále odvádět pojistné na sociální pojištění.²³⁶ Jedná se o očividné znevýhodnění osob s příjmy daleko nižšími, které jsou nuceny odvádět část svých příjmů do státní pokladny vždy, zatímco osoby s příjmy přesahujícími částku 48násobku průměrné mzdy již do stejné pokladny přispívat nemusí.

Dohody o provedení práce

Rovněž rozhodnutí zákonodárce o možnosti navýšit počet odpracovaných hodin v rámci dohody o provedení práce z původních 150 hodin za kalendářní rok na 300 hodin²³⁷ nebylo z praktického hlediska příliš šťastné. Při výkonu činnosti právě na dohodu o provedení práce není zaměstnavatel povinen tuto osobu přihlásit k sociálnímu pojištění a odvádět za ni pojistné, pokud její příjem v kalendářním měsíci nepřesáhne částku 10.000,-Kč.²³⁸ Přitom za ostatní zaměstnance, vykonávající pro zaměstnavatele činnost na základě klasického pracovního poměru, je zaměstnavatel povinen pojistné odvádět, bez ohledu na výši dosažených příjmů.

Kontroly u zaměstnavatelů

Česká správa sociálního zabezpečení prostřednictvím okresních správ provádí také kontroly u zaměstnavatelů, kdy je cílem zjistit, zda tyto subjekty správně stanoví vyměřovací základ pro výpočet pojistného, zda plní povinnosti v oblasti nemocenského a důchodového pojištění, včetně povinností ohlašovacích a oznamovacích, zda správně posuzují účast za-

²³⁶ Srov. § 15a zákona č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti: „Přesáhne-li v kalendářním roce úhrn vyměřovacích základů zaměstnance maximální vyměřovací základ...neplatí zaměstnanec v tomto kalendářním roce pojistné z částky, která přesahuje tento maximální vyměřovací základ...“

²³⁷ § 75 zákona č. 262/2006 Sb. z., Zákoník práce: „Rozsah práce, na který se dohoda o provedení práce uzavírá, nesmí být větší než 300 hodin v kalendářním roce.“

²³⁸ § 7a zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění: „Zaměstnanci činní na základě dohody o provedení práce jsou účastni pojištění, jestliže...jim byl zúčtován započítatelný příjem v částce vyšší než 10.000,- Kč.“

městnanců na pojištění a předkládají pravdivé údaje k výpočtu dávek nemocenského a důchodového pojištění. Dle údajů v odborném měsíčníku ČSSZ – Národním pojištění – provedla ČSSZ v roce 2012 celkem 115.398 kontrol u zaměstnavatelů. Bylo vydáno 5.388 platebních výměrů, kde bylo vyčísleno dlužné pojistné a penále ve výši 49,543 milionů Kč. Přitom dlužné pojistné činilo částku 40,037 milionů Kč a vypočtené penále částku 9,506 milionů Kč. Za neplnění povinností bylo kontrolovaným subjektům uloženo celkem 1.050 pokut na celkovou částku 3,221 milionů Kč.²³⁹

²³⁹ Srov. Národní pojištění č. 5/2013, odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení, s. 9

5 VZTAH K SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE

Jak je již dříve v textu uvedeno, orientuje se sociální pedagogika při svém působení na celou populaci, dbá o rozvoj jedince a celých skupin v souladu s normami a pravidly dané společnosti. Lze tedy konstatovat, že téma práce „Zneužívání sociálních dávek – sociální parazitismus“ a výzkum provedený studiem několika kazuistik, bezesporu souvisí se sociální pedagogikou. Upozornění na fakt, že někteří lidé zneužívají sociálních dávek, že se snaží ze systému, jenž byl původně vytvořen na pomoc a podporu všem, kdo do něho přispívají, jen bezostyšně brát, aniž by do něho sami přispívali, je téma vhodné k zamyšlení právě pro sociální pedagogy. Neboť takové jednání zajisté není v souladu s normami a pravidly naší společnosti. Proto je namístě na takové jednání upozornit a následně se mu i snažit zamezit.

Při zpracování teoretické části práce a následně při zpracování a analýze jednotlivých kazuistik autorka práce maximálně využila vědomostí, získaných během studia oboru Sociální pedagogika a z odborné praxe. A právě otázka sociálního parazitismu, zneužívání dávek sociálního pojištění, využívání mezer v zákonech, to vše představuje jevy, jež se sociální pedagogika snaží odstranit nebo je alespoň v maximální míře omezit.

Jak již bylo uvedeno dříve v jiné části tohoto textu, snaží se sociální pedagogika vytvořit z jedince osobnost, kultivovanou v oblasti vzdělanosti, svědomitosti, zodpovědnosti, jež bude žít v souladu s cíli a principy humánní společnosti. To se ovšem nestane, pokud budou jedinci žít na úkor této společnosti, pokud budou někteří lidé týť z práce druhých, budou čerpat ze systému, jenž byl vytvořen za účelem sloužit všem, budou z tohoto systému čerpat maximum, zatímco druzí budou pilně a zodpovědně pracovat, ze společného systému sociálního pojištění budou čerpat jen minimálně a v konečné fázi pak jejich životní úroveň bude daleko nižší, snad i na pokraji chudoby, zatímco oni tyjící jedinci budou žít téměř v blahobytu.

Dle názoru autorky má sociální pedagogika moc zamezit sociálnímu parazitismu, nebo jej alespoň v maximální možné míře omezit. Může tak činit tím, že bude působit na povědomí lidí, bude apelovat na jejich svědomí, slušnost, čestnost, dodržování etických pravidel, přičemž se bude soustředit na celou populaci, jednak v rámci preventivního působení, jednak orientací na již existující patologické jevy ve snaze je ze společnosti vymýtit.

Uvedené modelové případy zneužití sociálních dávek jsou důkazem toho, že v naší společnosti existuje sociální parazitismus. Jak je již uvedeno dříve na mnoha částech této práce,

na vině jsou mezery v zákonech, jichž někteří pojištěnci bezostyšně využívají, dále pak nezodpovědný životní styl některých spoluobčanů, nesprávná výchova a další faktory. Sociální parazitismus je druhem patologického chování jedinců i celých sociálních skupin. Je třeba s tímto fenoménem bojovat, neboť může působit dalekosáhlé nepříznivé dopady na finanční situaci naší společnosti, může ale také sloužit jako negativní vzor pro příští generace.

Záměrem zákonodárce při tvorbě nového zákona č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, bylo mimo jiné zamezit zneužívání nemocenských dávek a omezit výdaje ze státního rozpočtu. K zamezení zneužívání nemocenských dávek však nedošlo, alespoň ne v rozsahu, jaký zákonodárce zamýšlel. Ke zneužívání dávek dochází stále.

Jak poznamenává Tomeš, je nemocenského zneužíváno, a to nejen pojištěnci pro to, aby si konali soukromou práci mimo pracovní poměr, ale i zaměstnavateli. Tomeš se domnívá, že lékaři se snaží z čistě ekonomických důvodů udržet si pacienta, proto mu na jeho žádost vystaví potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti, i když u pacienta není k dispozici žádná odpovídající diagnóza, jež by takové jednání opravňovala. Také je velkým problémem konkurence výše nemocenského a podpory v nezaměstnanosti. Proto zaměstnanci po skončení pracovního poměru v ochranné lhůtě raději sáhnou po možnosti nechat si svým lékařem vystavit potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti, než by se zaregistrovali do evidence úřadu práce. Dávky při pracovní neschopnosti jsou podle Tomeše vyšší, než podpora v nezaměstnanosti a taktéž existuje možnost jejich poskytování po delší dobu, než podpora nezaměstnanému.²⁴⁰

Je nezbytné, aby stát omezil svoji paternalistickou činnost vůči osobám, jež se nadměrně spoléhají na jeho pomoc v každodenním životě. Tato pomoc státu je totiž financována z daní těch, kdo pracují, pomoc státu vyžadují minimálně nebo vůbec a jen proto, že žijí zodpovědně a plní si svoje povinnosti, měli by financovat život druhých – nezodpovědných, nepřízpůsobivých? Celospolečenská solidarita je potřebná, je užitečná a nutná, ale pouze v tom případě, že jejím prostřednictvím pomáháme člověku v opravdové nouzi, kdy si nedokáže pomoci sám nebo mu nemohou pomoci jeho nejbližší. Prostřednictvím společenské solidarity by neměly být zlepšovány životní podmínky lidí, kteří mají příjmu již tak

²⁴⁰ Srov. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vydání první. Praha: Portál, 2010, s. 215

dost, jen je nepřiznávají, nebo jsou schopni pracovat, ale nemají o práci zájem. Stát by měl z příspěvků pracujících pomáhat těm, kteří to opravdu potřebují – lidem invalidním, nemocným, lidem, jež se ocitnou v nouzi. Neměl by tak činit ve prospěch lidí líných, poškozujících si úmyslně vlastní zdraví, parazitujících na pracovitosti svých spoluobčanů.

Každý by měl žít zodpovědně, měl by se snažit pracovat, aby byl schopen uspokojit potřeby své a svých bližních, měl by přiměřeně přispívat do státního rozpočtu prostřednictvím placení daní a pojistného. Pokud se někdy dostane do situace, kdy bude potřebovat pomoci, měla by mu být poskytnuta pomoc odpovídající jeho dosavadním příspěvkům.

Lze konstatovat, že vždy se najde někdo, kdo bude porušovat zákony a využívat mezer v nich. To je negativní jev, jenž s sebou přináší demokracie a svoboda. Pokud ale je v naší moci takovému jednání zabránit, jsme povinni tak učinit. Neboť jestliže se porušování zákonů a jejich obcházení stane běžnou součástí společnosti, nebude se již jednat o společnost humánní a demokratickou, ale bude v ní vládnout tzv. „zákon džungle“ a přežijí jen jedinci silní s dostatečně tvrdými lokty, jež si dokáží zajistit blahobyt pro sebe a své blízké.

Dříve popsané a analyzované modelové případy zneužití sociálních dávek znamenají hrozbu pro poctivé a slušné jednání. A právě proti takové hrozbě je třeba bojovat, což nám umožňuje právě studium sociální pedagogiky a následná aplikace jejích principů a cílů v praxi, v našem každodenním životě.

Dle názoru autorky by téma bakalářské práce „Zneužívání sociálních dávek – sociální parazitismus“ mohlo být námětem k diskusi široké veřejnosti. Jedná se nepochybně o oblast celospolečenské důležitosti. Naše republika se zaplétá do stále větších dluhů a zneužívání sociálních dávek tuto krizi ještě prohlubuje. Čím více prostředků bude ze státní pokladny vyčerpáno nelegálně, nebo s využitím „mezer v zákoně“, či obcházením zákona, tím méně jich pak zůstane pro opravdu sociálně potřebné občany. A to je situace, která se dotýká každého z nás. Nelze před tímto problémem zavírat oči. Zneužívání dávek sociálního pojištění je věc veřejná a jako k takové je třeba k ní přistupovat.

6 VÝZKUM KAZUISTICKÉHO CHARAKTERU

Jednotlivé modelové případy zneužití sociálních dávek, které jsou výše v práci prezentovány, měly autorce pomoci najít odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jaká rizika existují v systému sociálního pojištění?
- Jak se sociální parazitismus projevuje v důchodovém pojištění?
- Jak se sociální parazitismus projevuje v nemocenském pojištění?
- Jak lze zabránit sociálnímu parazitismu?
- Jaké jsou příčiny a důsledky zneužívání sociálních dávek – sociálního parazitismu?
- Jak může sociální pedagogika přispět k odstranění sociálního parazitismu?

6.1 Vyhodnocení a interpretace výsledků

Z uvedených kazuistik je zřejmé, že ke zneužívání dávek nemocenského a důchodového pojištění dochází napříč všemi věkovými skupinami pojištěnců a bez ohledu na pracovní zařazení. Zejména dochází ke zneužívání dávek nemocenského pojištění. Zneužití důchodového pojištění zákony prakticky neumožňují, vyjma dlouhodobé evidence v seznamu uchazečů o zaměstnání na úřadu práce a následnému výpočtu výše důchodu z průměrné mzdy – jak je popsáno dříve v případě č. 8. Dále je možno dávek důchodového pojištění zneužít v případě, že žadatel o dávku předloží podklady o svém zdravotním stavu, jež jsou úmyslně chybně sepsány ve prospěch žadatele, je zde stanovena chybná diagnóza za účelem získání invalidního důchodu. Takové jednání ovšem není využitím tzv. „mezery v zákoně“, ale zcela neetickým jednáním žadatele o dávku a porušením zákona lékařem, jenž pacientovi nepravdivé potvrzení vydal. Nepochybně se tak děje, ovšem tímto jednáním se ve své práci autorka nezabývá, mělo by být sledováno spíše orgány činnými v trestním řízení.

Každý z pojištěnců byl při zneužití dávky motivován jinou skutečností. Motivací některých pojištěnců bylo navýšení vyměřovacího základu pro výpočet výše dávky nemocenského pojištění. Motivací druhých pojištěnců pak překlenutí tíživé situace při dočasné pracovní neschopnosti a razantnímu snížení příjmů. Také není zdaleka řídkým jevem, že pojištěnci neuvedou všechny údaje, potřebné pro nárok na dávku. Například pojištěnka v případě č. 10 neuvede pravdivě, že není osamělá a již jí zákon o nemocenském pojištění přiznává

nárok na výplatu ošetrovného po dobu 16 kalendářních dnů. Možnost „žiji ve společné domácnosti s přítelem“ formulář pro žádost o ošetrovné neobsahuje, je zde pouze možnost sdílení společné domácnosti s druhem (družkou), manželem (manželkou), či registrovaným partnerem (partnerkou).

6.2 Výzkumné otázky a jejich vyhodnocení

Jednotlivé modelové případy měly pomoci najít odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jaká rizika existují v systému sociálního pojištění?
- Jak se sociální parazitismus projevuje v důchodovém pojištění?
- Jak se sociální parazitismus projevuje v nemocenském pojištění?
- Jak lze zabránit sociálnímu parazitismu?
- Jaké jsou příčiny a důsledky zneužívání sociálních dávek – sociálního parazitismu?
- Jak může sociální pedagogika přispět k odstranění sociálního parazitismu?

Otázka č. 1: Jaká rizika existují v systému sociálního pojištění?

V každé lidské činnosti najdeme možnost, jak jí zneužít, v každém systému lze nalézt slabiny, kterých vynalézaví lidé dokáží využít jen ve svůj prospěch. Proč by tedy sociální pojištění mělo být výjimkou? Člověk je tvor vynalézavý a smutnou pravdou je, že snaha obohatit se na úkor druhých je nedílnou součástí lidského charakteru. Najdou se samozřejmě lidé čestní, spravedliví, dodržující všechna pravidla etiky a morálky, ovšem takoví jsou v dnešní době již bohužel pouhou výjimkou. Z provedeného výzkumu vyplývá, že v systému sociálního pojištění existují rizika sociálního parazitismu, tedy obohacování se na úkor ostatních, na úkor státu, získávání maximálních výhod za minimální nebo nulovou práci. Lidé, o kterých se dá hovořit jako o sociálních parazitech, se snaží systémem, jehož účelem a smyslem je pomoci lidem v nepříznivých sociálních situacích, zneužít a vytěžit z něho maximum ve svůj prospěch. Nezamýšlí se přitom nad důsledky svého jednání, tedy nad faktem, že čím více prostředků bude ze systému sociálního pojištění vyčerpáno v rámci sociálního parazitismu, tím méně prostředků v něm pak zůstane pro potřeby opravdu sociálně potřebných občanů.

Otázka č. 2: Jak se sociální parazitismus projevuje v důchodovém pojištění?

Dávky důchodového pojištění je zneužíváno jen v jednom směru: parazitovat na systému důchodového pojištění lze jen v případě dlouhodobé evidence v seznamu uchazečů o zaměstnání na úřadu práce a následném výpočtu výše důchodu z průměrné mzdy. Jinými způsoby prakticky nelze využít případných mezer v zákoně č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Systém důchodového pojištění je zabezpečen natolik, že se zde prakticky neobjevují mezery, kterých by se dalo využít formou sociálního parazitismu (vyjma výše uvedeného případu).

Otázka č. 3: Jak se sociální parazitismus projevuje v nemocenském pojištění?

V nemocenském pojištění se dle výše uvedených modelových případů sociální parazitismus projevuje v dosti hojné míře. Je zneužíváno jak dávky při ošetřování člena rodiny, tak dávky při dočasné pracovní neschopnosti, stejně i dávky peněžité pomoci mateřství (zde se jedná o vyšší dávky). Dochází k fiktivnímu uzavírání pracovního poměru a tedy i pojistného vztahu jen z toho důvodu, aby bylo možno čerpat dávky nemocenského pojištění. Nežádá navíc zaměstnavatel zaměstnanci zúčtuje mzdu mnohonásobně vyšší, než je běžná výše u ostatních zaměstnanců, aby tím navýšil vyměřovací základ pro výpočet dávky nemocenského pojištění. Často se přitom jedná o rodinného příslušníka zaměstnavatele, jenž je takto zvýhodňován.

Otázka č. 4: Jak lze zabránit sociálnímu parazitismu?

Lze konstatovat, že žádný zákon, ať bude sebelíp koncipován a formulován, nedokáže zabránit sociálnímu parazitismu. Řešení by mohlo nabízet apelování na čest, poctivost a slušné chování pojištěnců. Člověk je tvor vynalézavý, a jestliže bude chtít, vždy objeví možnost, jak zákona zneužít ve svůj prospěch a přiživit se na úkor druhých. Takovému jednání zabránit nelze. Nicméně by bylo dle názoru autorky možné výskyt tohoto jevu – sociálního parazitismu – alespoň omezit. Právě tím, že v rámci sociální pedagogiky budou kompetentní jedinci působit na celou populaci a budit v ní již zmíněné ctnosti a smysl pro etické a morální chování a jednání, pro chování ohleduplné vůči druhým lidem, chování, jež by bylo hodné následování.

Otázka č. 5: Jaké jsou příčiny a důsledky zneužívání sociálních dávek – sociálního parazitismu?

Příčiny sociálního parazitismu spatřuje autorka práce v tzv. „mezerách v zákoně“, které umožňují zneužívat systému sociálního pojištění. Samozřejmě nemalou zásluhu na výskytu a rozšíření jevu sociálního parazitismu ve společnosti pak mají lidé – osoby, účastné nemocenského a důchodového pojištění. Na zneužívání sociálních dávek mají vinu i zaměstnavatelé, kteří mnohdy své zaměstnance v období, kdy pro ně nemají dostatek práce, posílají je k lékařům, aby si požádali o vystavení potvrzení o dočasné pracovní neschopnosti. Důsledkem zneužívání sociálních dávek je odčerpávání finančních prostředků ze státní pokladny a tím snižování jejich množství pro možnost čerpání osobami, které jsou skutečně potřebné, tvrdě pracující a dávek nezneužívající.

Otázka č. 6: Jak může sociální pedagogika přispět k odstranění sociálního parazitismu?

Sociální pedagogika může přispět dle názoru autorky této práce nemalou měrou k odstranění sociálního parazitismu. Především tím, že bude „učit“ celou populaci, jak směřovat ke zdravému životnímu stylu, jak žít spokojeně, uspokojovat potřeby své i svých blízkých, ovšem ne tím, že bude omezováno uspokojování potřeb a svoboda druhých. Sociální pedagogika se orientuje na celou populaci, tedy nejen na děti a mládež, ale i na dospělé, mohla by tedy přimět všechny občany jednat v souladu s pravidly a normami společnosti, stejně jako s etickými pravidly a zásadami slušného chování. Žádný jedinec nežije na pustém ostrově, nýbrž se nachází ve společenství velkého množství lidí. Není proto možné, aby kdokoliv myslel jen na sebe a ze systému sociálního pojištění (ale samozřejmě nejen z tohoto systému) se snažil pro svou osobu získat maximum prostředků i za cenu nepřiznání skutečné výše příjmů, záměrného zkreslování údajů, uzavírání fiktivních a účelových pracovních poměrů apod.

Závěrem tedy lze konstatovat, že tzv. „mezery v zákoně“ vedou k sociálnímu parazitismu a otázka, položená v úvodu Praktické části této práce, je výzkumem zcela potvrzena.

ZÁVĚR

Dle mého názoru by zvolené téma bakalářské práce mohlo být námětem k diskusi široké veřejnosti. Parafrázující slova Umberta Eca, lze říci, že psaní diplomové práce předpokládá metodickou práci v rámci zkoumání a pochopení předmětu, jenž může dále posloužit také dalším lidem. Není tedy v podstatě důležité téma práce, ale spíše sama zkušenost, již lze v průběhu zpracování daného tématu vytěžit.²⁴¹ V případě mnou zvoleného tématu se domnívám, že se jedná o oblast celospolečenského významu, tedy zkušenost, již jsem získala při zpracování tématu zneužívání sociálních dávek, a o níž se dělím s případnými čtenáři, může být pro mnohé inspirující a třeba i návodem k dalšímu zpracování. Mnozí nemusejí s mými závěry souhlasit ale, jak dále podotýká Eco, „...*měli bychom být schopni naslouchat každému, ...a to i tehdy, má-li ten a ten autor zcela odlišné představy než my sami...I sebenesnesitelnější z našich protivníků nás totiž může inspirovat.*“²⁴² Jak je již uvedeno na jiné části této práce, zaplétá se naše republika do stále větších dluhů a zneužívání sociálních dávek tuto krizi ještě prohlubuje. Čím více prostředků bude ze státní pokladny vyčerpáno nelegálně, nebo s využitím „mezer v zákoně“, či obcházením zákona, tím méně jich pak zůstane pro opravdu sociálně potřebné občany, kteří zůstávají zcela bez prostředků, nebo jen s minimálními finančními prostředky na úhradu potřeb svých a svých blízkých. A to je situace, která se dotýká každého z nás. Nelze před tímto problémem zavírat oči. Zneužívání dávek sociálního pojištění je věc veřejná a jako k takové je třeba k ní přistupovat.

Mnoho lidí v naší společnosti si zvyklo na zneužívání pomoci státu, žijí na úkor druhých, sociální potřebnost zaměňují za vychytralost. Proto by státní podpora a dávky neměly být něčím, co je kdykoliv k dispozici, na co má nárok každý, ať se snaží sebemeně sám zajistit potřeby svoje i svých bližních.

Je nutno, aby stát zajistil poskytování dávek, podpor, služeb jen těm opravdu potřebným a jen tím nejúčinnějším způsobem. Přitom by neměla být oslabena motivace lidí řešit svoji situaci, snažit se sám něco pro řešení své situace udělat.

²⁴¹ Srov. ECO, U. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 25

²⁴² ECO, U. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 183

Na poskytování dávek a podpor je nutno pohlížet i ze strany lidí, jež tvrdě pracují, bez řečí platí pojistné a daně a právě z těchto jejich prostředků jsou financováni ti, kdo nepracují, nemají zájem pracovat, vyhýbají se práci nebo pracují tzv. „načerno“, neplatí nájem, dopouští se daňových úniků a podvodů a pouze spoléhají na pomoc státu a druhých, řečeno jinými slovy, parazitují na druhých. Solidarita je jistě užitečná a potřebná, ale také má svoje meze, jež by měly být pevně stanoveny a dodržovány.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Zákony a právní předpisy

1. Zákon č. 187/2006 Sb. z., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.
2. Zákon č. 155/1995 Sb. z., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 582/1991 Sb. z., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon č. 589/1992 Sb. z., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
5. Zákon č. 262/2006 Sb. z., Zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
6. Zákon č. 426/2011 Sb. z., o důchodovém spoření, v platném znění.

Literatura

7. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: public promotion, s.r.o., 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3
8. BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej akadémie vied, 2011, 183 s. ISBN 978-80-970675-0-2
9. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, 344 s. ISBN 80-204-0966-1
10. BRAUDEL, F. *Dynamika kapitalismu*. Praha: Argo, 1999, 84 s. ISBN 80-7203-193-7
11. BRDEK, M. a H. JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1998, 394 s. ISBN 80-85963-71-X
12. ČERNÁ, J., D. TRINNEROVÁ a A. VACÍK. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 230 s. ISBN 978-80-7380-019-2
13. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2006, 374 s. ISBN 80-246-0139-7
14. DUKOVÁ, I., M. DUKA a I. KOHOUTOVÁ. *Sociální politika. Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2013, 200 s. ISBN 978-80-247-3880-2

15. ECO, U. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997, 278 s. ISBN 80-7198-173-7
16. FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000, 430 s. ISBN 80-86019-96-9
17. GALVAS, M. a Z. GREGOROVÁ. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2005, 280 s. ISBN 80-210-3686-9 (Masarykova univerzita Brno) a ISBN 80-7239-176-3 (Doplněk Brno)
18. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozšířené české vydání. Brno: Paido, 2010, 264 s. ISBN 978-80-7315-185-0
19. GIDDENS, A. *Důsledky modernity. Třetí vydání*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 158 s. ISBN 978-80-7419-035-3
20. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o., 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2
21. JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 185 s. ISBN 978-80-87182-02-4
22. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1998, 128 s. ISBN 80-85765-97-7
23. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, 197 s. ISBN 978-80-7419-059-9
24. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Vydání první – dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, 160 s. ISBN 80-86429-41-5
25. KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Čtvrté, rozšířené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, 204 s. ISBN 80-85850-25-7
26. KODROVÁ, J. a Z. SCHMIED. *Náhrada mzdy a nemocenské zaměstnance při dočasné pracovní neschopnosti nebo karanténě*. 3. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., 2011, 152 s. ISBN 978-80-7263-631-0
27. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 191 s. ISBN 978-80-7179-620-6.
28. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3

29. KRAUS, B., M. JŮZL a M. TANNENBERGEROVÁ. *Teorie výchovy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, 92 s. ISBN 978-80-87182-04-8
30. KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, 200 s. ISBN 80-7315-004-2
31. KRAUS, B. a P. SÝKORA. *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.
32. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Páté, přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4
33. MÜHLPACHR, P. *Andragogika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 36 s.
34. MÜHLPACHR, P. *Problémy současné společnosti*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004, 82 s.
35. MÜHLPACHR, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, 251 s.
36. MÜHLPACHR, P. a M. VAVŘÍK. *Sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 123 s.
37. POTŮČEK, M. *Křížovanky české sociální reformy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 317 s. ISBN 80-85850-70-2
38. POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 396 s. ISBN 80-86429-50-4
39. RADVAN, E. a M. VAVŘÍK. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 57 s.
40. REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009, 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6
41. SEDLÁK, J. *Vybrané problémy ze sociální etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, 73 s. ISBN 80-210-1331-1
42. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vydání první. Praha: Portál, 2010, 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3
43. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2009, 304 s. ISBN 978-80-7367-483-0
44. VAVŘÍK, M. a T. JILČÍK. *Základy sociologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, 64 s.

45. VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, 103 s. ISBN 80-901424-6-X
46. ŽENÍŠKOVÁ, M. a J. PŘIB. *Zákon o nemocenském pojištění od 1.1.2012 s komentářem a příklady*. 5. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, spol. s r.o., 280 s. ISBN 978-80-7263-725-6

Periodika

47. *Národní pojištění 12/2012*. Odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, p. o., 2012, 40 s. ISSN 0323-2395
48. *Národní pojištění 5/2013*. Odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, p. o., 2013, 48 s. ISSN 0323-2395
49. *Národní pojištění 6/2013*. Odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, p. o., 2013, 48 s. ISSN 0323-2395

Internetové zdroje

50. Oficiální stránky České správy sociálního zabezpečení [online, cit. 2013-07-01, 10:05 SEČ]. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>
51. Oficiální stránky České správy sociálního zabezpečení [online, cit. 2013-06-27, 12:00 SEČ]. Dostupné z <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni>
52. Oficiální stránky Ministerstva práce a sociálních věcí [online, cit. 2013-06-27, 15:02 SEČ]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/7>
53. Oficiální stránky Ministerstva práce a sociálních věcí [online, cit. 2013-07-04, 09:27 SEČ]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/13833>
54. Oficiální stránky Ministerstva práce a sociálních věcí [online, cit. 2013-08-02, 06:13 SEČ]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/15857>
55. Slovník cizích slov infoz.cz [online, cit. 2013-07-02, 18:25 SEČ]. Dostupné z <http://www.infoz.cz/socialni-parazitismus/>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
EU	Evropská unie
OSSZ	Okresní správa sociálního zabezpečení
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
PC	osobní počítač
ř. z.	říšských zákonů
Sb. z.	Sbírka zákonů
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení